

**A TECHNOLÓGIAI ELŐRETEKINTÉSI PROGRAM KERETÉBEN
KIDOLGOZOTT TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FORGATÓKÖNYVEK**

Összeállították:

Radácsi László

Dr. Vári Anna

Közreműködtek:

Boda Zsolt

Dr. Pap László

Pataki György

Szalay Csaba

Dr. Takács György

Dr. Tamás Pál

Budapest, 1999. április

Bevezető

Tanulmányunkban olyan ún. makro-forgatókönyvek meghatározására teszünk kísérletet, amelyek a magyar társadalom és gazdaság fejlődési pályáját, ennek legfontosabb elemeit, feltételeit, elágazási pontjait 2020-ig írják le. Az ún. makro-forgatókönyvek megfogalmazásakor érdemes különválasztani az általunk befolyásolható tényezőket azoktól, amelyek alakulása tőlünk független, azaz számunkra adottságnak tekinthető. Eszerint a forgatókönyveknek három szintje különíthető el, a globális és regionális forgatókönyvek szintje, a makro-forgatókönyvek szintje, valamint a mikro-forgatókönyvek szintje. A makro-forgatókönyvek kidolgozásával megbízott csoport abban a különleges helyzetben volt, hogy egyrészt rendelkezésre álltak a TEP munkacsoportok által kidolgozott mikro-forgatókönyvek, másrészt viszont nem támaszkodhatott rendszerezett globális és regionális forgatókönyvekre, mivel ezek kidolgozására egy későbbi fázisban kerül sor. Mindezek következtében, míg a kidolgozott forgatókönyveket szerkezetileg igyekeztünk "illeszteni" a mikro-forgatókönyvekhez, addig a globális és regionális környezet változásait a makro-forgatókönyvek csak néhány egyszerű feltételezés figyelembevételére szűkítették. Ez természetesen azt jelenti, hogy a további munka során többszöri iterációra lesz szükség a három szint közötti kölcsönhatások felderítése érdekében.

A makro-forgatókönyvek kidolgozása során a következő lépésekre került sor:

1. *A forgatókönyvek szerkezetének meghatározása.* A makro-forgatókönyvek változóinak kiválasztását elsődlegesen az e célból készült forgatókönyv-vázlatokra¹, a munkacsoportok által kidolgozott mikro-forgatókönyvekre, valamint az 1998. szeptemberi IT-ülésen elhangzott javaslatokra alapoztuk.
2. *A rendelkezésre álló szakirodalom feldolgozása.* A fenti szerkezet szerinti másodelemzésnek vetettük alá a rendszerváltás óta készült fontosabb hazai

¹ Id. Havas Attila, Pap László és Takács György, valamint Tamás Pál tanulmányait.

társadalmi-gazdasági forgatókönyveket, illetve jövőképeket² és az azokban leszűrt legfontosabb következtetéseket.

3. *Forgatókönyvek kidolgozása.* Három forgatókönyv készült el a megadott szerkezet szerint, a szakirodalom figyelembe vételével.

A forgatókönyvek szerkezete

A jövőképek változói

Az élénk – időnként éles – viták figyelembevételével kidolgozott három jövőkép egy 2X2 mátrix celláiként írható le a legtömörebben, ahol a mátrix oszlopai az ország által követett stratégiát, a sorok pedig a globális szerkezetek változásait jelentik.

1. ábra: Három jövőkép

	Sodródás (nincs stratégia)	Aktív stratégia
Alapvető változások a világgazdaságban, a vállalatok és a nemzetközi szervezetek működésében, az általános értékrendben	X	<i>III. jövőkép:</i> Magyarország egy új, “zöld” világba integrálódik aktív stratégiával, magas tudásintenzitású fejlődési pályán
Nincsenek alapvető változások a világgazdaságban és a nemzetközi szervezetek működésében, az általános értékrendben	<i>II. jövőkép:</i> Magyarország önálló stratégia nélkül, a nemzetközi nagyvállalatok érdekei által meghatározott módon, alacsony – legfeljebb közepes – tudásintenzitású, rosszul fizetett tevékenységeket végezve integrálódik a világgazdaságba	<i>I. jövőkép:</i> Magyarország aktív, kölcsönös előnyökön alapuló és magas tudásintenzitású fejlődési pályát kirajzoló stratégiát követve szervesen és szorosan integrálódik a világgazdaságba

Magyarország már intenzíven bekapcsolódott a nemzetközi munkamegosztásba – részben tulajdonosi, részben kereskedelmi kapcsolatokon keresztül – és a legfontosabb nemzetközi szervezetekhez is szorosan – teljes jogú vagy társult tagként – kapcsolódik, ezért nem dolgoztunk ki olyan jövőképet, ami elzárkózáson vagy kirekesztésen alapulna. Azt a változatot sem érdemes a jövőkép “rangjára emelni”, amikor a világban alapvető szerkezeti, magatartásbeli változások következnek be, de mi nem készülünk erre fel, nem keressük a nekünk és a partnereinknek kölcsönös

² Id. például: Ehrlich-Révész-Tamási: Kelet-Közép-Európa: honnan-hová?, Magyarország a XXI. sz. küszöbén (MTA Jövőkutató Bizottság), Varga-Tibori (szerk.): A mai világ és a jövő forgatókönyvei.

előnyöket kínáló fejlődési lehetőségeket. Ebben az esetben természetesen az innovációs stratégia fogalma is értelmetlen, üres kategória lenne.

Az integrálódás módja azonban egyáltalán nem közömbös, ezért kap nagy hangsúlyt az “*aktivitás*” (vagy “*stratégia*”) változó. Ez a változó az akarat szerepét fejezi ki, ami egyaránt magába foglalja az állami és az üzleti, valamint a civil társadalom törekvéseit, cselekedeteit. A “magas” érték azt jelzi, hogy belső adottságainkat és a nemzetközi trendeket figyelembe véve megkeressük a legkedvezőbb lehetőségeket, partnereket, stratégiákat. Az “alacsony” érték azt a helyzetet mutatja, amikor elfogadjuk a ránk mért sorsot, azaz túlélésre, a csapások elviselésére rendezkedünk be, sodródunk az árral.

A jövőképek egyik legfontosabb jellemzője, a *tudásintenzitás* a hazai tudás színvonalát, a nemzetközi munkamegosztásban játszott szerepét méri. A tudásintenzitás annyira szoros kapcsolatban van az “aktivitás”-sal, hogy nem szerepel külön tengelyként. Gyakorlatilag kizárható ugyanis, hogy egy ország tudatosan alacsony tudás-intenzitású pályát válasszon, azaz arra törekedjen, hogy alacsony hozzáadott értéket termelő, ebből következően alacsony béreket fizető gazdaságot építsen ki, ahol az alacsony kereslet mellett vegetál a helyi piac. Az sem képzelhető el, hogy aktív stratégia nélkül elérhető mindennek az ellenkezője. Az innovációs stratégia szempontjából is alapvető a tudás szerepe, színvonala, ezért érdemes és szükséges külön megfogalmazni az ezzel kapcsolatos feltevéseket, jellemezni a jelenlegi helyzetet, a kívánatos jövőképet és a teendőket.

A tudásintenzitás másik fontos összetevője, hogy milyen színvonalú termelési és technológiai kultúrák alkalmazásával, meghonosításával kapcsolódunk be a nemzetközi munkamegosztásba. Ez természetesen nemcsak a mi törekvéseinktől, döntéseinktől függ, de éppen azzal tudjuk befolyásolni a külföldi partnerek – beruházási, hálózatépítési és egyéb üzleti – döntéseit, hogy milyen színvonalú a magyar munkavállalók tudása, mennyire vagyunk rugalmasak, együttműködésre készek és nyitottak az új termékek, termelési eljárások, szolgáltatások, vezetési módszerek befogadására és továbbfejlesztésére. A változó “magas” értékénél jelentős a hazai tudás által termelt hozzáadott érték – azaz magas béreket lehet fizetni, s ez

élenkíti a belső piacot – és nagyobb teret kapnak a csúcstechnológiát alkalmazó vagy ahhoz közeli iparágak, technológiák, vállalkozások, infrastrukturális csomópontok. Az “alacsony” szint kevés modern tudásra épülő stratégiákat jelent, kevés hazai hozzáadott tudással. (Ebben az esetben ideiglenes komparatív előnyként a nem igazán magasan képzett, de az európai központokhoz közeli és fegyelmezett munkaerőre épül a bekapcsolódási stratégia.)

A kiválasztott három forgatókönyv kifejtését a következő fejezetek tartalmazzák. Mindhárom forgatókönyv leírása a következőképpen tagolódik:

1. A scenárió összefoglalása: Rövid bevezető a scenárió lényegéről.
2. Jelenlegi trendek: Azok a jelenségek, amelyek a mai helyzetben a scenárió bekövetkezésére utalnak, illetve amelyek ennek ellentmondanak.
3. Külső feltételek: A nemzetközi helyzet jövőbeli alakulására vonatkozó feltételezések.
4. A folyamat: A scenárió bekövetkezéséhez vezető legfontosabb hazai (kormányzati, civil, ill. gazdálkodói szférából eredő) beavatkozások (illetve ezek hiánya); főbb állomások, elágazási pontok, kockázatok.
5. A jövőkép: Az adott scenárióhoz tartozó, 2020-ra prognosztizált végállapot (humán, társadalmi, környezeti, makrogazdasági, infrastrukturális és politikai dimenziók mentén).
6. Lezáró összefoglaló.

1. scenárió

Magyarország aktív stratégiával magas fokú nemzetközi integrációt és magas tudásintenzitású fejlődési pályát valósít meg

1. A scenárió összefoglalása

A scenárió egyik alapfeltételezése szerint Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz egy évtizeden belül lezajlik, az integrálódás a nemzetközi intézményekhez és a globális gazdasági, társadalmi folyamatokhoz végbemegy. Mindez tudatos kormányzati politikával, a civil és a magán szféra aktív szerepvállalásával, valamint magas tudásintenzitással párosul. A társadalom alrendszerének harmonikus együttműködése és a határozott nemzeti stratégia révén sikerül elkerülni, hogy az integrálódás gazdaságilag és külpolitikailag az országot kiszolgáltatottá tegye. Hazánk a nemzetközi gazdasági vérkeringés szerves részévé válik, így az ott megmutatkozó tendenciák elkerülhetetlenül nálunk is érvényesülnek. A határozott stratégia és a magas tudásintenzitás segítségével megnövekedett alkalmazkodóképesség azonban biztosítja a negatív hatások tompítását és a pozitív tendenciák kihasználását. Mindezek együttesen azt eredményezik, hogy erőteljesen csökken Magyarországnak a fejlett országokhoz képest meglévő hátránya. Ez a jövőkép olyan Magyarországot fest, mely rálép a nyugati minta által közvetített modernizációs útra, sőt, bizonyos területeken kísérletet tesz annak élvonalába való betörésre, önálló nemzeti arculatának megőrzése mellett. Ez a jövőkép Magyarország számára alapvetően nem egy defenzív, követő magatartást vázol fel, hanem a mai formálódó EU számára előremutató megoldásokat is felkínálni tudó gazdasági-társadalmi formációt rajzol elénk.

2. A jelenlegi trendek

E forgatókönyv megvalósulását a jelen jellemzői közül sok tényező támasztja alá, ellenben bőséggel találunk olyan jelenségeket is, amelyek ennek ellentmondanak. Létrejöttek ugyan a magántulajdon és a piacgazdaság legfontosabb jogi és gazdasági intézményei, azonban a korrupció és a feketegazdaság mai méretei a kormányzati aktivitást oly mértékben fékezhetik, hogy annak multiplikatív hatásai teljesen elenyésznek. Egy ilyen fejlődési pálya kiindulási pontként feltételezi a magas oktatási

színvonalat, s ebben a tekintetben - legalábbis a középfokú oktatást tekintve - nemzetközi viszonylatban igen jó helyezéssel büszkélkedhetünk. Ellentmond azonban e scenáriónak, hogy a jövedelmek újraelosztásában az oktatás jelenleg túlzottan alacsony arányban részesül, és a felsőfokú képzésben résztvevők aránya a fejlett országokhoz képest igen alacsony. Ugyanez a kétoldalúság jellemző a K+F szférára is: a sokat emlegetett hazai kutatói szürkeállomány kibontakozását a szűkös erőforrások gátolják. A különféle társadalmi csoportokat képviselő, azok érdekeiért tenni akaró civil szféra többé-kevésbé fejlődésnek indult csirái már megtalálhatók szinte minden területen, szerepük azonban még csak a problémák felvetésére, illetőleg az állam által már el nem látott szolgáltatások helyettesítésére korlátozódik. A társadalom mentális és erkölcsi potenciálja ugyan rejt tartalékokat, de ezek kibontakozását jelenleg korlátozza a pesszimista attitűd, a változtatási képességben való hitetlenség, a bizalomhiány, a testi és lelki egészség romlása, illetve a mindezek hátterében megbújó szociális problémák.

3. Külső feltételek

E scenárió természetesen épít bizonyos, a külső környezetre vonatkozó feltételezésekre is. Ezek szerint fennmarad a kedvező világgazdasági környezet, amely feltételezésünk szerint a tudásintenzív termelési és szolgáltatási eljárásokat és az ezek eredményeként megjelenő termékeket. A nemzetközi közösség képes megtalálni a válaszokat a jóléti gazdaságok működését veszélyeztető globális kérdésekre. Világviszonylatban a külpolitikában nem következik be semmiféle lavinaszerű folyamat. Stabilizálódik a Balkán, s az orosz belpolitikai helyzet. Hazánk külpolitikai viszonyaiban pozitív változások mutatkoznak: a szomszédos országok közül Lengyelország, Szlovénia, Csehország velünk együtt kerül be az Unióba. Romániában és Szlovákiában stabilizálódik a demokrácia, s a Magyarországhoz fűződő viszonyuk aktív rendezésére törekszenek. Ukrajna és Szerbia revitalizációjában a magyar gazdaság is szervesen részt vesz. Mindezek hozzájárulnak egy élénk közép-kelet-európai belső piac kialakulásához. Feltételezzük továbbá, hogy nem következnek be globális környezeti katasztrófák, s az e téren ma jellemző tendenciáknak is sikerül gátat szabni.

4. A folyamat

A jövőképben felsejlő Magyarország abban a tekintetben különbözik leginkább a jelenlegi állapottól, hogy a határozott stratégiával rendelkező, magas tudásintenzitással integrálódó ország feltételezi a kormányzat, a gazdaság szereplői és a civil szféra között létrejött harmonikus viszonyt.³ A jövőképhez vezető folyamat egyik legfontosabb eleme ennél fogva a fenti három szféra közötti viszonyrendszer átalakítása.

Nagyon fontos elágazási pont az, hogy mennyire szándékozik és képes az ország az emberitőke-beruházásokat növelni és hatékonyra tenni. Ez vonatkozik egyrészt az oktatásra-nevelésre, másrészt az egészségügyre, de a családpolitikára is. Mentálisan és szomatikusan leterhelt, frusztrált, széttagolt, nem megfelelően képzett társadalom képtelen kreatív válaszokat adni az őt ért kihívásokra. Jövőképünk tehát feltételezi az ezen a területen aktív államot, de a szubszidiaritás elvének szellemében feladatokat ró a másik két szférára is. Hasonlóan lényegi kérdés, hogy a jövőben a gazdálkodással összefüggő döntésekben a környezeti szempontok mekkora szerepet kapnak. Ezen a téren ugyancsak határozott kormányzati beavatkozásra, elsősorban tudatformálásra, illetve a környezet terhelését megelőző/csökkentő beruházásokra van szükség, amelyeket - az Európai Unióhoz való csatlakozásból eredő kötelezettségeken kívül - csak a civil társadalom kényszeríthet ki. Amennyiben a környezetvédelmi szempontok felértékelődnek, - márpedig tudatos civil szféra és felvilágosult gazdasági szereplők esetén erre mindenképpen számítani lehet - a folyamat viszonylag gyorsan a környezetkímélő technológiák elterjedéséhez vezethet.

5. A jövőkép

Az eddigiekben vázolt lépések eredményeként 2020-ig sok tekintetben megváltoznak az ország humán, társadalmi, környezeti, gazdasági, infrastrukturális és politikai tényezői.

A lakosság korösszetételében még az ezredforduló tendenciái éreztetik hatásukat, de a családcentrikus kormányzati politika és a javuló életkörülmények

³ Elképzelhető természetesen egy olyan jövőkép is, amelyben a magas tudásintenzitású gazdaságot egy dirigista állam "integrálja" a globalizálódó világgazdaságba és -társadalomba, az általunk választott "aktivitás" dimenzió azonban a gazdasági és civil szférák határozott stratégiáját is magában foglalja. Ebben az értelmezésben pedig nehezen képzelhető el felülről vezérelt, pusztán az elit érdekeit követő társadalompolitika.

megnövelik a gyermekvállalási hajlandóságot. Ez teszi lehetővé, hogy bár a népesség száma tovább csökken, ez 2020-ra 9 és fél millió körül stabilizálódjék. A 60 év felettek száma és aránya 2000 és 2020 között tovább növekszik, ez egyrészt köszönhető a várható életkor kitolódásának, de a fejlett régiókból ide-, illetve visszatelepült nyugdíjasok magas számának is. A fiatalabb népesség fogyása megáll, helyette dinamikus növekedés tapasztalható. Mindez azonban - a vizsgált időtávban - a munkaképes korúak arányának csökkenését hozza magával. Így az *aktív-eltartott arány* módosulása az eltartott népesség növekedése felé mutat, habár a munkaerőpiac fejlődése a munkaképes korúak mind nagyobb hányadát képes felszívni, s az aktív életciklus kitolódása is prognosztizálható. A munkanélküliség, s ezzel az eltartottak arányának csökkentését szolgálja az ökoadó-reform is, amelynek hatására drámaian csökken az élők munkát sújtó adóteher, ugyanakkor drasztikusan megnő a nagy ökológiai terheléssel járó technológiák, termékek adóterhelése, valamint a tőkejövedelmek adóztatása. Ugyancsak a munkanélküliség csökkentését célozza a rugalmas munkaidejű, illetve részmunkaidős foglalkoztatás széleskörűvé válása.

A lakosság *képzettségi szintje* nő, az oktatás felsőbb szintjeinek az elvégzése is általánossá válik, az oktatás időtartama kitolódik. A munkaerőpiac és a technológiai fejlődés elvárásaihoz alkalmazkodva jellemzővé válik, hogy a tanulás végigkíséri a munkában töltött időszak egészét. A képzés során előtérbe kerülnek a kreativitást, az alkotókészséget, a problémamegoldó képességet, a kommunikációs és konfliktuskezelési készséget fejlesztő módszerek. Az információtechnológia kezelésének képessége az írni-olvasni tudás fontosságával válik egyenértékűvé. Általános a több szakképesítés elérésének a célja, ami a középiskolán túli képzések szerepét növeli. Magas a külföldi részképzésben résztvevők aránya, igen élénk a hallgatói mobilitás a magyar ill. az Unió többi tagállamainak az egyetemei, középiskolái között. Az idős korosztályokat leszámítva általános az egy vagy két idegen nyelv ismerete. Az idős korosztályok képzése az oktatáson belül külön ágazattá válik.

A tanuláshoz, a kreatív tudás megszerzéséhez való hozzájárulás nem kiválasztott kevesek lehetősége: a valóban elismert és megvalósított társadalomszervező elvek egyikévé előlépő esélyegyenlőség ezen a területen is érvényesül.

A képzés mellett a *nevelés/tudatformálás* szerepe is felértékelődik, ennek lényeges eleme a szociális és környezeti felelősségérzet, az egészség-megőrzési, az életmódbeli ismeretek közvetítése is. Az integráció felgyorsítja annak társadalmi szintű felismerését, hogy a devianciák visszaszorításának a nevelés, példamutatás, megelőzés hatékonyabb eszköze, mint az elrettentés vagy büntetés. A nevelés/tudatformálás területén hatékony együttműködés folyik az iskolák, a média, a civil szervezetek, és a családok között.

A lakosság *egészségi állapota* mind szomatikus és mind mentális téren 2020-ig jelentős változáson megy keresztül. Az EU részeként Magyarországon is rendszeressé válik az olyan társadalom- és gazdaságpolitika, amely az egészséget értéknek kezeli és döntései népegészségügyi hatásait rendszeresen elemzi. A javuló természeti és társadalmi környezet, a megelőzés, a tudatos, egészséges életmódra nevelés, a társadalmi egészségvédelmi programok, a fejlett technológián alapuló, kiterjesztett szűrőprogramok, valamint a diagnosztikus és terápiás eljárások fejlesztése a megbetegedések arányát jelentős mértékben csökkentik. Hasonlóan visszaszorulnak a szorongásos, depressziós tünetegyüttesek - az úgynevezett civilizációs megbetegedések - is, köszönhetően a magasabb képzettségi szintnek, az életmód megváltozásának, a társadalmi kohézió erősödésének. A rekreációs aktivitás a társadalom túlnyomó részére jellemző, kiterjedt tömegsport élet uralkodik, érték az egészséges életmód, s ez megmutatkozik a táplálkozási szerkezetben is.

A gazdasági fellendülés a társadalmi *polarizáltság* csökkenésével jár együtt. A középrétegek túlsúlyba kerülnek, kialakul a tehetős és tenni akaró polgárság széles rétege. Csökkennek a régiók, a társadalmi rétegek, az etnikumok, és a korosztályok közötti jövedelmi és *esélybeli különbségek*. A szegénység visszaszorulóban van. A kulturális polarizáltság csökkenése késleltetve következik be. A - szélesen értelmezett - oktatás segíti a kulturális polarizáltság csökkentését, de ehhez olyan programokra van szükség, amelyek a hátrányban lévő csoportok (pl. az idősebb korosztályok vagy szegényebb rétegek) felzárkóztatását, adott esetben akár pozitív diszkriminációját célozzák.

A *mobilitás* irányai megváltoznak. A városokba irányuló népesség-vándorlás csökken, növekszik a kisvárosokban és a falvakban lakók aránya. A középrétegek városközei falvakba vonulnak ki, a természetközeli életmód előnyben részesítése miatt. Az ország keleti részéből való elvándorlás megáll. Jellemző a fejlett nyugati

országokból a nyugdíjas rétegek, míg a fejletlenebb szomszédos országokból a fiatalabb generációk beáramlása (ezek a népmozgalmak tízezres nagyságrendben mérhetők). Az oktatási rendszer(ek)hez való hozzáférés egyszerűbbé válásának köszönhetően a társadalmi mobilitás felgyorsul.

A *regionális feszültségek* eltűnőben vannak, a vidéki térségek fejlődése a kiegyenlítődés irányába hat, s ennek eredményeképpen ugyan megmarad Budapest és az észak-dunántúli megyék gazdasági előnye, de jelentősen csökkennek a különbségek. Kiugró fejlődés megy végbe az északkelet-magyarországi régióban és a dél-dunántúli megyékben, amit a kelet-közép-európai belső piac élénkülése indít be. Az infrastrukturális ellátottság terén szintén a kiegyenlítődés felé haladunk. A település-típusok esetében a különbségek az információs struktúrákhoz kapcsolódás, illetve nem kapcsolódás mentén alakulnak ki, de az információs csatornákból kimaradó települések száma egyre csökken. A társadalmi érvényesülés esélyei egyre kevésbé függenek a lakóhely regionális elhelyezkedésétől.

A *civil társadalom* szerepe felértékelődik, túlmutat a visszaszoruló jóléti állam által hagyott hézagok betöltésén, a politikai szféra aktív tényezőjévé válik, a szubszidiaritás elvével összhangban. Érdekképviselői, döntéseket befolyásoló és a hatalom felett társadalmi kontrollt betöltő szerepe megerősödik.

A civil társadalom további, igen fontos szerepet játszik a 90-es évek során részben individualizálódott, részben politikai székértáborokra bomlott társadalom kohéziójának helyreállításában, a szolidaritás és *bizalom* regenerálásában. A civil szféra megfelelő terep a tolerancia, a kommunikációs, konfliktuskezelési, közös döntéshozatali és együttműködési készségek elsajátításához, begyakorlásához, ily módon a jövő vezetőinek, politikusainak felneveléséhez is. Ugyancsak jelentős szerepet játszik a civil szféra és a bizalom az egészségi mutatók romlásának megfordításában, valamint a gazdasági teljesítmények javításában.

Az *értékrend* a társadalom legtöbb csoportja esetében a posztmateriális értékek irányába tolódik. Ennek fő oka a megélhetési nehézségek és a létbizonytalanságban élők arányának radikális csökkenése. Egy másik fontos tényező annak felismerése, hogy a környezet és a közösségek további pusztítása egyre kevésbé elviselhető terheket ró a lakosságra, elsősorban a városokban. A társadalom kis hányadát kitevő, gyenge életfeltételekkel rendelkezők esetében továbbra is a szerzés, a jólétre törekvés, a gazdagodás, az anyagi előrelépés, a fogyasztás dominál.

A társadalom gerincét adó, közepes életfeltételekkel rendelkezők esetében azonban az értékrend a környezeti és közösségi értékek felé fordul.

A természeti környezet állapotán sokat javít, hogy a gazdaság ökológiai terhelést csökkentő technológia váltáson megy keresztül. 2010-re az EU környezetvédelmi követelményeinek betartását biztosító feltételek megteremtődnek, aminek eredményeként növekszik a termékek újrafelhasználásának, a hulladék minimalizálásnak a jelentősége, a termékek használatának időtartama, javul az energia hatékonyság. A felhasznált, meg nem újuló természeti erőforrások mennyisége csökken, s a megújuló energiahordozók részaránya nő, ezen belül elsősorban a szélenergia, a napenergia, a biomassza, és a geotermikus energia szerepe növekszik.

Ezzel párhuzamosan a környezeti ipar húzóágazattá növi ki magát. A mezőgazdaságban a termelés a biotermékek, az organikus és környezetbarát eljárások felé tolódik el, másrészt a termelésen túli funkciók közül növekszik a tájapoló, szolgáltató funkciók szerepe. A vállalati menedzsmentben általánossá válik a környezettudatos vállalati irányítás.

A környezeti problémák megoldásában a kis régiók és kisközösségek szerepe meghatározóvá válik. A munkavégzésből adódó utazási kényszer csökken, ami a közlekedésből származó környezetszennyezést mérsékli. Ugyanebbe az irányba hat a tömegközlekedés szerepének felértékelődése is. Az integráció magával hozza új autópályák építését, valamint a közlekedési infrastruktúrának az európaihoz való felzárkózását, a pályák és utak műszaki állapotának javulását. Mindezek többirányú hatásaként, valamint a negatív hatásokat mérséklő intézkedések (pl. elkerülő utak építése) eredményeként a közlekedésből eredő terhelés nem nő.

A települési környezet a diszperz város irányába tolódik el: nagy kiterjedésű, közepes terület használati sűrűségű, a természetnek a településen belül és annak határainál folyamatosan teret engedő települési szerkezet válik jellemzővé. A városközei falvak a beáramló városi lakosság miatt elveszítik falusias jellegüket, kertvárosi képet öltenek, a kommunális és kulturális infrastruktúra itt is kiépül. A távolibb, zártabb települések erodálódása megáll, sőt egyes idegenforgalmi központok látványos fejlődésnek indulnak. Generális épületgépészeti eljárással, a házigyári épületek egy részének élettartamát kitolják, míg a menthetetlenek helyére lakóparkokat, közösségi intézményeket, városi rekreációs központokat emelnek.

A jövőkép feltételezéseit elfogadva valószínűsíthető, hogy a *gazdaságban* a GDP növekedés üteme hosszabb távon lassul, követve az EU-s tendenciákat. Addigra a reáljövedelmek lényegesen emelkednek, a jövedelemkülönbségek csökkennek. A közvetett állami szerepvállalás a jóléti szolgáltatások fenntartásában, az egészségügy, az oktatás, a kutatás finanszírozásában és az infrastrukturális fejlesztésekben reálértékben növekvő tendenciát mutat, de arányaiban csökken, mert mindezek fejlesztésében a magán szféra, s kisebb mértékben a civil szféra is részt vesz.

A scenárió egy olyan hazai üzleti szférát feltételez, amely a magas tudásintenzitású iparágak fejlettségét kihasználva versenyképesen kapcsolódik be a nemzetközi gazdaságba. Bár az ország adottságai nem teszik lehetővé, hogy sok területen technológiai vezető szerephez jussunk, néhány speciális esetben azonban akár erre is mód nyílhat.⁴ Általánossá azonban a követő fejlődés válik, amit a legfejlettebb technológiákkal és szervezési eljárásokkal rendelkező nemzetközi stratégiai szövetségekbe bekapcsolódni képes vállalkozások biztosíthatnak. Az ország ugyanakkor kihasználja a Közép-kelet-európai együttműködésből eredő lehetőségeket is.

Az *infrastrukturális* beruházásokban egyre nagyobb szerepet kapnak az *információ, a tudás eléréséhez* szükséges létesítmények. A távközlés, a műsorszórás, informatika, és szórakoztató elektronika technológiájának konvergenciája végbemegy, elemi társadalmi létfeltétellé válik az Internet-hez való kapcsolódás. A Globális Információs Infrastruktúra fejlődése hatást gyakorol a társadalom valamennyi területére, a kereskedelemtől kezdve az egészségügyön, az oktatáson, az igazgatáson át a szabadidő eltöltéséig. Az Internet hozzáférés lehetősége kiterjed a háztartások túlnyomó többségére. Növekszik a távoktatás szerepe, elsősorban a felnőtt oktatás, a felsőoktatás és a közművelődés terén, de megfigyelhető az is, hogy a családok és civil szervezetek visszaveszik a nevelési funkció egy részét az iskolától. Az információs infrastruktúra robbanásszerűen átalakítja a tanár-diák

⁴ A mai gazdaságban az ilyen nich-ek kihasználásához olyan mértékű tökekoncentrációra van szükség, hogy a technológiai vezető szerep kivívása elképzelhetetlen az állam aktív szerepvállalása nélkül. A lehetséges kitörési pontok azonosítására irányuló stratégiai kutatási programok, a K+F szektort aktívan támogató szabályozási környezet nélkül hiú ábránd maradhat a tudásintenzív iparágakban helyüket megállni képes vállalkozások vágya.

kapcsolatot, az oktatási módszereket, s jelentősen csökkenti a lakóhelyből adódó hátrányokat.

Az *egészségügy* részesedése a GDP-ből közelít a 10%-hoz. Az alapellátás és a járóbeteg ellátás teljes körűen privatizált, míg a kórházi szektor döntően non-profit alapon működik. Az egészségügy finanszírozásában a közfinanszírozás dominanciája megmarad, a magánbiztosítás a lakosság 15-20%-ra terjed ki. Az Unióban egységesített egészségbiztosítási rendszer alakul ki, s a tagországok egészségügyi ellátásának színvonala, minőségi követelményei és finanszírozási forrásai tekintetében a kötelező EU normák érvényesülnek. Az információs technológia szerepe kulcsfontosságúvá válik ezen a területen is.

A *családi és civil közösségi kapcsolatok* szerepe megnő. Ez a folyamat egyrészt a megváltozó értékrenddel magyarázható, azonban jelentős tényezőt jelent a szubszidiaritás elvéből következő - a fokozottabb kisközösségi felelősségvállalásra serkentő - kényszer is. Bár az infokommunikációs eszközök elterjedése általános lesz, a hagyományos európai értékrendre jellemző életformáról (személyes kapcsolatok fontossága, könyvolvasás, színházba járás stb.) nem mondunk le.

A *politikai tényezők* változása és a gazdasági-társadalmi fejlődés egymást erősítő folyamatok. Az állam szerepvállalása megváltozik, a paternalisztikus szemlélet átalakul, s az *állam ösztönző*, a civil kezdeményezéseknek teret nyitó politikai aktorrá válik. Ezzel párhuzamosan változik az állampolgári attitűd, amely mindent a "gondoskodó államtól" vár, s helyette az érdekérvényesítő önszerveződés kezdi áthatni a politikai szférát. A közszférában - az EU-gyakorlatnak megfelelően - *magasan kvalifikált és jól fizetett tisztviselők* dolgoznak.

A reprezentatív demokráciát fokozatosan felváltja a *közvetlen állampolgári részvétel* a döntésekben, mind országos, mind lokális szinten, érvényesülnek a *decentralizáció és az önkormányzatiság* elvei. A társadalmi szolidaritás egyik legfontosabb forrása és egyben eredménye is, hogy folyamatos párbeszéd folyik a társadalmi feszültségekről, a megoldás során követendő értékekről és alkalmazandó módszerekről, felhasználható forrásokról.

6. Összefoglalás

A scenárióban körülírt Magyarország a nemzetközi gazdaságba és globális társadalomba partnerként integrálódó, az életminőséget szem előtt tartó, határozott

stratégiával rendelkező és egymással egyenrangú viszonyt kialakító társadalmi szereplők által meghatározott ország.

A változások dinamizmusa és pozitív irányba terelődése a következő alappilléreken nyugszik: a képzés-nevelés és a kutatások fejlesztése, a természeti környezettel szembeni felelősségvállalás, a közösségi gondolkodásmód és a társadalmi kohézió erősítése. Mindebben hangsúlyos szerepe van a civil szféra megerősödésének, befolyása növekedésének, s a különböző szintű kormányzatok, a civil társadalom és a gazdasági szféra közötti sokszínű partnerkapcsolatok kialakulásának.

2. scenárió

Magyarország nemzetközi integrációja aktív stratégia nélkül, a jelenleginek megfelelő, közepes tudásintenzitású szinten valósul meg

1. A scenárió összefoglalása

E forgatókönyv szerint hazánk az elkövetkező két évtizedben ugyan fokozott mértékben integrálódik a globális gazdasági, társadalmi folyamatokba és a nemzetközi intézményekbe (EU, NATO), ám az integráció aktív kormányzati politika hiányában Magyarország jelenlegi félperifériás helyzetének rögzülésével, a nemzetközi munkamegosztásban betöltött beszállítói szerepének fennmaradásával, közepes tudásintenzitású fejlődési pályán és technológiai színvonalon megy végbe. Külpolitikailag és külgazdaságilag ez hazánk kiszolgáltatottságának növekedését, a szuverenitás csökkenését, vagyis a társadalmi folyamatok befolyásolására való képesség fokozódó elvesztését jelenti, ami azzal is jár, hogy a nemzetközi intézmények (elsősorban az EU) által nyújtott lehetőségeket sem tudjuk megfelelő módon kihasználni. Magyarország fejlettségbeli lemaradása a fejlett országokhoz képest nem csökken, sőt, az egy főre jutó jövedelem (GDP) mérőszámán túllépve, komplexebb, a társadalmi fejlettséget jelző mutatókat használva a lemaradás növekedése prognosztizálható. Alapvető jelentőségű a társadalom polarizálódása: különböző törésvonalak mentén a társadalmon belüli különbségek növekedése regisztrálható.

2. A jelenlegi trendek

A forgatókönyv lényegében a jelenlegi társadalmi folyamatok és a globalizációs tendenciák meghosszabbítását írja le, így az abban megjelenő jövőkép nagyrészt azokra a folyamatokra épít, amelyek ma is tettenérhetőek. A jóléti szolgáltatások finanszírozásából egyre inkább kivonuló állam, a gyenge civil szféra, a nagyrészt a külső feltételeknek és vállalatoknak kiszolgáltatott gazdasági szereplők, a növekvő szociális és etnikai feszültségek, a kedvezőtlen demográfiai folyamatok és a társadalmi egyenlőtlenség fokozódása mind-mind olyan tényezők, amelyek ezen scenárió irányába mutatnak.

3. Külső feltételek

Ezen forgatókönyv megvalósulásához külső és belső körülmények egyaránt hozzájárulhatnak. A külső körülmények közül említést érdemel az Európai Unióhoz való csatlakozásunk időbeli kitolódása; az EU-tagság a várakozások szerint ugyanis a gazdasági fejlődés, a technológiai és szervezeti modernizáció lehetőségét hordozza. Ugyancsak kulcskérdés a globális gazdaság játékszabályainak alakulása: amennyiben a nemzetközi közösség a civil szféra nyomására képes és hajlandó a jóléti gazdaság működését kikezdő globális tendenciák ellen fellépni, akkor ez Magyarország számára is egészen más kontextust jelent; ha ez elmarad, akkor az olyan nyitott, alapvetően gyenge gazdaságok, mint a magyar, nagy mértékben ki vannak szolgáltatva a globalizációs tendenciáknak.

A forgatókönyv feltételezi, hogy hazánk külpolitikai és külgazdasági kapcsolataiban jelentős törés, változás nem következik be. Hazánk a többi tagjelölt országgal együtt 2010 körül tagja lesz az Európai Uniónak; a szomszédos országokkal a viszony nem éleződik ki; a Balkán lassan stabilizálódik; Oroszországban a politikai és gazdasági helyzet valamelyest konszolidálódik, a politika olyan radikalizálódása nem következik be, amely komoly kihatással járna a nemzetközi rendszer biztonságára. A gazdaság globalizálódása folytatódik, komoly válság nem tör ki, bár regionális problémák újra és újra felmerülnek. További feltételezés, hogy a magyar politikában sem történik jelentős hangsúlyeltolódás, a demokratikus intézményrendszert komoly veszély nem fenyegeti, a társadalmi béke fennmarad.

4. A folyamat

A forgatókönyv lényegi eleme az aktív kormányzati politika hiánya. Az állami szerepvállalás a társadalom minden területén csökken: a költségvetés a GDP mind kisebb hányadát öleli fel; a jóléti szolgáltatások állami finanszírozása visszaesik; a közpolitikai intézkedések a „tűzoltásra” szorítkoznak, az égető problémák valamilyen megoldását, másfelől a gazdasági lobbik érdekeinek kiszolgálását célozzák; a szociális és környezetvédelmi szabályozás fellazul, a végrehajtás akadozik; a korrupció jelentősége és a bűnözés nő. A helyi önkormányzatok szerepe ellentmondásos: egyfelől az önkormányzatokat is érinti az állami aktivitás válsága,

másfelől komoly különbségek regisztrálhatók az egyes önkormányzatok között annyiban, amennyiben a prosperáló régiókban valamivel többet képesek tenni polgáraik érdekében.

A forgatókönyv szerint a civil szféra nem tud olyan jelentőségre szert tenni, hogy komolyan ellensúlyozhatná a kormányzati aktivitás hiányát. A civil önszerveződés hazai hagyományainak hiányossága, az állam segítő szerepének elmaradása, valamint a „polgárosodás” felemás megvalósulása nem teremt megfelelő környezetet a civil szféra fejlődéséhez.

A legaktívabb társadalmi „szereplő” a gazdasági szféra, azonban a kezdeményezések és a döntések elsősorban a multinacionális vállalatok és a nemzetközi gazdasági intézmények felől jönnek, a hazai vállalatok (különös tekintettel a kis- és középvállalatokra) kiszolgáltatott helyzetük miatt nem képesek hatékony érdekérvényesítésre.

5. A jövőkép

Ami a *demográfiai jellemzőket* illeti, a forgatókönyv feltételezi, hogy nő az idősek, és csökken a gyerekek, valamint a munkaképes korúak részaránya. A népesség száma csökken, közelít a 9 millióhoz. A társadalom elöregedésének folyamata a jelenlegi trend meghosszabbítását jelenti, ami két módon változhatna meg: a termékenység növekedésével vagy jelentősebb bevándorlással. Ezen forgatókönyv feltevéseinek megfelelően azonban az állam keveset tesz (pl. támogatásokkal) a gyerekvállalási kedv fokozására, és a gazdasági növekedés ellenére növekvő társadalmi egyenlőtlenségek, széles társadalmi rétegek kiszolgáltatottság érzésének erősödése ugyancsak csökkenti a gyermekvállalási hajlandóságot. Ugyanebbe az irányba mutat, hogy nyugati kulturális minták átvételével az individuális értékek jelentősége nő, a család fontossága pedig tovább csökken. Ekképpen az átlagos gyermekszám 2020-ban is a természetes reprodukcióhoz szükséges szint alatt marad: 1,5 körül alakul. A korösszetételen a bevándorlás is változtathatna valamelyest, ezt azonban a munkahelyeket a bevándorlóktól féltő érzések, illetve az ezeket tükröző szigorú idegenpolitika megakadályozza.

A jelentősebb bevándorlás elmaradása miatt hazánk *etnikai viszonyai* csupán egy tekintetben változnak számottevően: a jelenlegi 6%-kal szemben a romák

részaránya a népességben a vizsgált időszak végére, azaz 2020-ra 10% körül alakul majd. Mivel a romák továbbra is a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok közé tartoznak, a népességben belüli súlyuk növekedése a szociális feszültségek és az etnikai ellentétek kiéleződésével jár.

A társadalom előregedése egyfelől, a munkanélküliek arányának növekedése másfelől azt eredményezi, hogy a társadalmon belül tovább nő az eltartottak aránya. A GDP várható átlagos évi 3%-os növekedése, valamint a munkahét rövidülése és a részmunkaidős foglalkoztatás terjedése ellenére a munkahelyek száma nem gyarapodik, sőt, 2010 után csökken: a nagyjából 2002-ig csökkenő munkanélküliség lassú emelkedést mutatva tartósan 12–15% körül alakul. Az aktív keresők közül egyre többen lesznek vállalkozók (adott esetben kényszervállalkozók), különösen a szolgáltatási szférában. Az alkalmazottak száma a termelékenység növekedésével folyamatosan csökken. A fluktuáció nő, az egy munkahelyen töltött idő egyre rövidül. A hazai szociális és munkaügyi szabályozás erodálódik, és a nemzetközi tendenciáknak megfelelően nő a munkavállalók kiszolgáltatottsága.

A lakosság *képzettségi szintje* nő, általánossá válik, hogy a munkaerőpiac és a technológiai fejlődés elvárásaihoz alkalmazkodva az emberek életük folyamán többször is át-, továbbképzik magukat. Ugyanakkor a képzettséget tekintve is nőnek a különbségek, ami két dolgot is jelent. Egyrészt a társadalom egyharmada továbbra sem tud a közép- vagy felsőfokú oktatásba, specializált szakképzésbe bekapcsolódni, másrészt jelentős különbségek alakulnak ki az oktatási intézmények között is. Terjednek a piaci alapon működő, többnyire drága, ám minőségi oktatást nyújtani képes iskolák, egyetemek, míg az állami finanszírozású iskolák, főiskolák, egyetemek többsége romló minőségű oktatást nyújt, így az itt megszerezhető oklevelek, bizonyítványok értéke rohamosan csökken. A magyar oktatási rendszer veszít nemzetközi versenyképességéből is: aki megteheti, inkább külföldön végzi tanulmányait, míg külföldi diákok csak elvétve választanak magyar iskolát. Emiatt, valamint az oktatásba újonnan belépők számának csökkenése miatt, megszűnik számos iskola, általános képzést nyújtó középiskola és felsőfokú oktatási intézmény. Az egyetemek a nagyobb városokba koncentrálnak.

A *várható élettartam* lassan nő, de az időszak végére is elmarad a fejlett országokra jellemző értéktől: a férfiaknál 70, a nők esetében 76 év körül alakul. E tekintetben is jelentősek maradnak a különbségek: a fejlettebb nyugati régiókban,

városokban élők, illetve az átlag feletti jövedelemmel rendelkezők körében a várható élettartam a nyugat–európai szinthez közelít, míg a keleti országrészben, a vidéki lakosság, valamint a legalacsonyabb jövedelműek körében az átlagos élettartam stagnál. A halálokok között lassan visszaszorulnak az érrendszeri és a rákos megbetegedések, azonban a társadalom alsó jövedelmi harmadába tartozók között ezek helyét a fertőző megbetegedések veszik át: ismét terjed a TBC, és már legyőzöttnek hitt betegségek térnek vissza virulensebb baktérium és vírus törzsek megjelenésével. Igazi népbetegségnek számít az allergia, amely 2020-ra a lakosság felét kínozza majd, valamint terjednek az egyre súlyosabb szorongásos, depressziós tünetegyüttesek. E két kórság összefüggést mutat a gyenge immunrendszerrel, ami tág értelemben ökológiai okokra vezethető vissza: a romló környezeti minőségre, az életmódbeli sajátosságokra, valamint az egyenlőtlenségek és kiszolgáltatottság érzés miatt gyengülő társadalmi kohézióra, az emberek egymás iránt érzett ellenséges érzületének erősödésére.

A *társadalmi különbségek* alakulása kapcsán a következő mondható: a társadalomban a polarizálódás tendenciái folytatódnak és felerősödnek. Ezt megfelelő kormányzati politika nem ellensúlyozza: mélyülnek a regionális, a társadalmi rétegek, az etnikumok és a korosztályok közötti különbségek úgy a jövedelem, mint más (pl. kulturális) dimenzió tekintetében. Budapesten és az észak–nyugati régióban az egy főre jutó jövedelem a mai három–négyes helyett ötszörösére nő a legszegényebb kelet–magyarországi megyékhez képest. A dunántúli városok lakossága lassan nő, míg a falvakból folytatódik az elvándorlás; az Alföld egyes vidékei 2020-ra úgyszólván elnéptelenednek. Nő a távolság a társadalom legmagasabb és legalacsonyabb jövedelmű rétegei között is: a leggazdagabb decilis jövedelme a legszegényebb decilisének nyolcszorosára emelkedik (szemben a mai 6,5 körüli értékkel). A jövedelmek mind nagyobb hányada (a mai 25–tel szemben mintegy 30%–a) kerül a legfelső decilishez. A középrétegek megerősödésével, a polgárosodással kapcsolatos várakozások felemás módon teljesülnek csak. A középréteg is kettészakad: kisebb része viszonylagos jómódban él, ám nagyobb részét a leszakadás réme fenyegeti.

Míg az egyik oldalon a társadalom tíz–tizenöt százaléka sikeresen tud bekapcsolódni a globális hálózatok tevékenységébe, jól képzett, nemzetközileg is versenyképes emberekből áll, akiknek a jövedelme is ennek megfelelően alakul,

addig a társadalom jó egyharmadát olyan „leszakadók” jelentik, akiknek kis esélyük van arra, hogy deprivált helyzetükön változtassanak. Nemcsak a falvak idős, földdel nem rendelkező, képzetlen lakosai tartoznak közéjük, hanem azok is, akik valamilyen oknál fogva nem képesek sikeresen helyt állni a globális verseny által diktált feltételek közepette: azok a gazdálkodók, akik földjük rossz minősége vagy az alkalmazott technológia alacsony színvonala vagy kereskedelmi, piaci ismereteik hiányosságai miatt lemaradnak a minőségi és árversenyben; azok, akiknek szakképzettségét a piac nem honorálja vagy visszaesés sújtotta régióban élnek és így tartós munkanélküliségbe kényszerülnek; azok, akik több gyereket vállalnak, hisz ez nem csupán anyagi többletterhet jelent, hanem (elsősorban a nők esetében a továbbra is jelen lévő diszkriminatív gyakorlat miatt) a karrierlehetőségeket, sőt, az elhelyezkedést is nehezíti. De tovább nő azon családok száma is, ahol a két kereső ellenére az egy főre jutó jövedelem nem éri el a létminimumot. Mivel (a mai helyzethez hasonlóan) a kisgyermekes szülők életpályájuk elején többnyire a kiskeresetűek közé tartoznak, a gyermekek kétharmada szegény sorsú helyzetben nő fel. A reálbérek átlagosan ugyan kb. 2005–ig lassan emelkednek, ám ezután (a globalizációs tendenciák erősödésével, a verseny éleződésével) a nemzetközi tapasztalatoknak megfelelően az iparban és egyes szolgáltatási szektorokban csökkenni kezdenek annak ellenére, hogy az egy főre jutó GDP tovább emelkedik; az alacsonyan kvalifikált munkahelyek esetében a reálbérek csökkenése még hamarabb elkezdődik. A jövedelmek reálértéke folyamatosan csökken.

Az elmélyülő egyenlőtlenségek és az ezek mérséklésére hivatott kormányzati politika csekély hatékonysága miatt nő a halmozottan hátrányos helyzetűek aránya; csökken az esélyegyenlőség és az ezt jól jelző mobilitás: a legfelkapottabb gazdasági és jogi felsőfokú iskolák hallgatói közül a fizikai dolgozók gyerekei teljesen eltűnnek, de az egyetemre jutás esélye általában csökken a nem diplomás szülők gyerekei számára. Mindez csökkenti a társadalmi kohéziót, mérhetően nő az emberek egymás iránt táplált ellenséges érzülete, bizalmatlansága, ami olyan válságjelenségekben is megtestesül, mint a már említett depresszió, valamint a feketegazdaság térnyerése és a növekvő bűnözés. A bűnözés tekintetében hazánk a jelenlegi viszonylag jó besorolását elveszti, és az európai átlag alá kerül: míg ma minden negyedik magyar állampolgár vallja azt, hogy bűncselekmény áldozata volt, 2020-ban minden második. Terjed a szervezett bűnözés is: az Európai Unióból az

ottani szigorúbb rendőrségi fellépés miatt kiszoruló bűnözői csoportok egy része Magyarországra teszi át székhelyét. E kérdésben az Unióba való belépésünk jelentő pozitív változásokat eredményez.

Jövőkép, értékek: 2005–ig feltehetően javul az emberek megítélése saját jövőbeni helyzetükről, ezután azonban a jövőt illetően ismét a pesszimista várakozások kezdenek erősödni. A megkérdezettek a bizonytalanságot, a munkahelyi kiszolgáltatottságot, a tervezhető jövő hiányát, a közbiztonságot a legfontosabb problémák között említik. Nő az individuális értékek súlya: egyre több ember semmit sem képes megnevezni, amiért hajlandó lenne komoly áldozatot hozni. Talán az individualizációnak is betudható, hogy az éleződő problémák ellenére a társadalmi béke fennmarad, bár a szélsőséges politikai eszmét hirdető csoportok, pártok népszerűsége nő. A nyugati, amerikai kulturális befolyás erősödik.

A környezet állapotában a kilencvenes évek javulása után romlás következik. A környezetvédelmi szempontok általában háttérbe szorulnak, megfelelően hatékony végrehajtás hiányában nem tudnak érvényesülni. A gazdasági kényszerek erősödnek, a kormányzat alkuereje csökken a befektetni kívánó multinacionális vállalatokkal szemben: az alkalmazott technológiák színvonala csökken, megnő a relatíve környezetszennyező technológiák alkalmazásának veszélye. Az ipari szennyezés mellett nő a mezőgazdasági is: a termelés a megváltozott tulajdonosi szerkezetben, felaprózott területeken, dezintegráltan, kemikáliákra alapozottan, csökkenő hatékonysággal folyik. Létezik és lassan terjed ugyan a bio–mezőgazdaság is, ám ennek jelentősége az összes agrár termelésen belül csekély. A tömegközlekedés és az áruszállításban a vasút visszaszorulása folytatódik, a közúti közlekedés és szállítás jelentősége tovább nő. Emiatt tovább nő a közlekedési eredetű légszennyezés, ami nem csupán a városokban és a főbb útvonalak mentén jelent problémát, de hazánk nemzetközi környezetvédelmi kötelezettségvállalásainak teljesítését is nehezíti. A forráshiány miatt a környezetvédelmi beruházások (csatornázás, az erőművek korszerűsítése) és a szennyezett területek megtisztítása csak lassan halad előre. Mindezek következtében a környezeti elemek minősége romlik.

2010 után mind érezhetőbbé válnak a globális klímaváltozás, felmelegedés magyarországi hatásai is. Az élővilág mellett (erdőpusztulás) a felmelegedés érzékenyen érinti a mezőgazdaságot is. A felkészülés erre a problémára elmarad a forráshiány és a mezőgazdasági szaktanácsadói rendszer kiépületlensége miatt. Egyes

alföldi régiók tartós szárazsággal küszködnek, és lehetetlenné válik a termelés fenntartása. Az emberek elvándorlása miatt nagy területek néptelenednek el, ugyanakkor a városokba beköltözők miatt új szociális problémák keletkeznek.

Az épített környezet állapota jól tükrözi a társadalom polarizálódását: míg a viszonylag prosperáló régiókban, városokban jut pénz a műemlékek restaurálására, a kulturált városi környezet kialakítására, az épített infrastruktúra fejlesztésére, addig a szegényebb településeken az épített környezet leromlása az általános tendencia. Az elnéptelenedett falvak kísértetlakhelyei mellett a legtöbb kistelepelesen a házak jó része romos, életveszélyes. A prosperáló régiókban viszont más probléma jelenik meg: a restaurált és szépen karbantartott belvárosokon kívül a tájésztétikai megfontolások háttérbe szorúlnak. Budapest környékét és Nyugat–Magyarországot az egymásba érő települések, lakóparkok, nagyáruházak, (elhagyott vagy még működő) gyártelepek, raktárok, depók, utak és kamionparkolók látványa kezdi jellemezni. A keleti országrészben néhány város (pl. Nyíregyháza, Szeged) növekedésnek indul, igazi, az országhatáron is átnyúló régiók központjává válik, ugyanakkor fokozottan jellemzi őket az elslumosodás, hiszen a környékről a megélhetési problémákkal küzdők a városokba áramlanak munka reményében.

Gazdaság: bár a forgatókönyv szerint az egy főre jutó GDP a vizsgált időszak alatt végig lassan emelkedik, a fejlett országok szintjét nem éri el, elosztása pedig egyre egyenlőtlenebb. A jövedelmek oldaláról közelítve: fokozatosan csökken egyfelől a bérek, másfelől az állami bevételek aránya, mivel a multinacionális cégek a jövedelmek egyre nagyobb hányadát viszik ki az országból. A jövedelemadóból és a vállalati adókból származó befizetések csökkennek, míg a fogyasztási adóbevételeket a növekvő feketegazdaság erodálja. Az állami szerepvállalás a jóléti szolgáltatások fenntartásában, az egészségügy, az oktatás, a kutatás finanszírozásában és az infrastrukturális fejlesztésekben reálértékben csökkenő tendenciát mutat. 2010 körül az EU-hoz való csatlakozásunkat követő években (a mediterrán országok tapasztalataihoz hasonlóan) megugrik a fizetési mérleg és a költségvetés hiánya. Az ezt követő stabilizációs program a jóléti szolgáltatások további megnyirbálását eredményezi. Az állami kiadások növekvő része fordítódik a multinacionális vállalatok beruházásainak ösztönzésére, a beruházásokkal kapcsolatos támogatásokra, garanciákra, infrastrukturális fejlesztésekre.

A gazdasági szerkezetben a mezőgazdaság súlya tovább csökken, az iparé egy ideig nő, majd csökken, míg a szolgáltatásoké végig lassan növekszik. A mezőgazdaságban a gabona–hús vertikum gazdasági túlsúlya a jellemző, a munkaigényes kultúrák nem terjednek; nincs összehangolt szerkezetváltás, a szaktanácsadási rendszer csak piaci alapon működik. Az export növekedése gyenge, ciklikusan visszatérő problémák jelentkeznek. Az ipari szerkezet valamelyest átalakul: a textilipar, a bányászat és a kohászat eltűnik, az élelmiszeripar és a vegyipar termelése valamelyest nő. A gépipar meghatározó jelentőségű marad mind a termelésben, mind az exportban.

Bár a multinacionális vállalatok holdudvarában kialakul egy kis- és középvállalatokból álló beszállítói kör, jelentősége a gazdasági növekedés és az állásteremtés szempontjából a vártnál kisebb marad. Ennek fő oka, hogy e vállalatok nagymértékben függenek megrendelőiktől, és állandóan fenyegetve vannak nemcsak piaci versenytársaik által, de a megrendelő olyan esetleges profil- vagy telephely-változtatásától is, amihez nem tudnának alkalmazkodni. A multinacionális vállalatok ugyanis átlagosan 6–8 évente felülvizsgálják beruházási döntéseiket, és ha szükségesnek látják, döntenek a globális hálózatukon belüli erőforrások átcsoportosításáról, munkamegosztás módosításáról. A beszállító kis- és középvállalatok a piaci verseny nyomása alatt rá vannak kényszerítve áraik alacsonyan tartására, ami nemcsak azzal jár, hogy gyakran a szükségesnél kevesebb alkalmazottat vesznek fel, és dolgozóiktól fokozott teljesítményt várnak el, de azzal is, hogy nem tudnak kellő tartalékokat felhalmozni, és felkészülni a technológiai és piaci változásokra.

Az iparban alkalmazott *technológia* elmarad az élvonalbelitől. Csak szórványosan jelennek meg a hulladékmentes, anyag- és energiatakarékos technológiák; valamivel jobban terjednek az új generációs, digitális vezérlésű megmunkáló gépek. A kis- és középvállalatok technológiai színvonala különösen nagy szórást mutat: e vállalatok között akad, amely lépést tart a technológiai fejlődéssel, sőt, saját fejlesztésekkel kísérletezik, azonban sokan éppen a másodvonalbeli, energia- és élőmunkaigényes technológiák olcsó beszerzésével és alkalmazásával próbálnak spórolni a mind jelentősebbé váló tőke költségeken. A kutatásra és fejlesztésre fordítható állami források csökkenését a vállalatok 2010 után mind kevésbé hajlandóak ellensúlyozni: több nagy múltú kutatóközpont szűnik meg,

települ külföldre. Bár néhány szektorban (pl. könnyűvegyipar, gyógyszeripar, biotechnológia) folynak nemzetközileg is versenyképes K+F tevékenységek, a „high-tech enklávét” leszámítva a gazdaság általános technológiai színvonalát a fejlődés ütemétől való lemaradás jellemzi.

A közlekedési, kommunikációs, egészségügyi és szociális *infrastruktúra* fejlődését is az egyenlőtlenség, a kiegyensúlyozatlanság, a polarizáltság jellemzi. A jobb módú nyugati régiókban tovább fejlődik az infrastruktúra: új utak, kommunikációs hálózatok épülnek ki. Az Internet és a számítógépek nemcsak ott vannak minden iskolában, de az otthonok többségében is megtalálhatók. A keleti régióban az infrastruktúra fejlődése elakad. Ugyan az autópályák elkészülnek a határokig, ám leginkább tranzitutakként szolgálnak. Az útépítésben és a tömegkommunikációs hálózatok kiépítésében a közvetlen gazdasági megfontolások dominálnak: a cél olyan főhálózat kiépítése, amely a fontosabb gazdasági központokat összeköti egymással. A keleti régióban gazdasági érdekek hiányában elmarad az infrastrukturális hálózat kiegyensúlyozott fejlesztése: az államtól csak arra futja, hogy az autópályákat befejezze és a vasúti főhálózatot fenntartsa. A vasút jelentősebb visszafejlesztésére, a mellékvonalak megszüntetésére 2010 után kerül sor.

Az oktatási, egészségügyi, szociális infrastruktúrát is a nagy különbségek jellemzik. A magas színvonalat képviselő, ám drága magániskolák, kórházak mellett az állami intézmények színvonalának leromlása csak még feltűnőbb. Az oktatásra fordított állami kiadások reálértékben csökkenő tendenciát mutatnak; bár az egészségügyi kiadások lassan nőnek, így sem tudnak lépést tartani a növekvő igényekkel. A szórványosan működő különböző alapítványi intézmények nem tudják pótolni az állami szerepvállalás hiányosságát. Professzionális non-profit szféra, hatékony civil szervezetek nem alakulnak ki, amihez a forráshiány éppúgy hozzájárul, mint az állampolgárok alacsony közösségi, politikai aktivitása. Ekképpen a közvetlen demokrácia intézményeinek hálózata, az állampolgári mozgalmak a remélnél kevésbé erősödik meg.

A nemzetközi trendeknek megfelelően gyengül az *érdekképviseletek* ereje is. A szakszervezeteknek nemcsak a taglétszáma, de a munkáltatókat befolyásoló képessége is csökken.

Politika: a kétpólusú pártrendszer nem tud kialakulni: a két nagy (mérsékelt bal– és jobboldali) pártszövetség mellett megmaradnak a kisebb, szélsőséges pártok is, amelyek népszerűsége egyre nő: a szélsőjobb mellett a szélsőbaloldal is egyre több szavazatot kap. A nagypártok egyre inkább gyűjtőpártokként működnek, azaz a választások idején próbálják meg mozgósítani híveiket. Ugyanakkor mobilizáló erejük csökken, a választásokon a választópolgárok egyre kisebb hányada vesz részt. Különösen aggasztó jelenség a fiatalok növekvő politikai passzivitása.

6. Összefoglalás

A forgatókönyv lényegében a jelenlegi társadalmi folyamatok és a globalizációs tendenciák meghosszabbítását írja le. Megvalósulására akkor van esély, ha sem hazánk külső környezetében, tehát a nemzetközi politikai és gazdasági rendszerben, sem a magyar kormányzati politikában nem zajlik le mélyreható változás. A forgatókönyv megvalósulása két irányból lehetséges: „negatív” irányból, ami valamilyen katasztrófa–forgatókönyv beteljesedését jelentené, és „pozitív” irányból, ami azt feltételezi, hogy a nemzetközi együttműködés eredményeképpen és/vagy a magyar kormányzat aktív tevékenysége következtében az ezen forgatókönyvben leírt végállapothoz vezető folyamatok illetve azok feltételei megváltoznak, és a kedvezőtlennek tekinthető jelenségek (az ország sorsának befolyásolására való képesség csökkenése, a társadalom polarizálódása stb.) nem, vagy nem ilyen súllyal következnek be. Ami az elsőt, a katasztrófa–forgatókönyv megvalósulását illeti, ez a jelenlegi kilátások szerint legfeljebb külső okokból bekövetkező katasztrófa lehet (pl. háborús konfliktus valamely szomszédos állammal; Oroszország radikalizálódása és új hidegháború kialakulása; gazdasági világválság), hiszen Magyarországon egyelőre nem tűnik valószínűnek az, hogy valamilyen szélsőséges politikai fordulat következzen be, és ez vezesse az országot válságba vagy okozza a nemzetközi elszigetelődését. Ami a másodikat, a pozitív változás lehetőségét illeti: kétségtelen, hogy Magyarország mint kis, nyitott gazdaság fokozottan ki van szolgáltatva a nemzetközi gazdasági folyamatoknak; az is kétségtelen, hogy vannak olyan jelek, amelyek a jelenlegi gazdasági globalizáció fékeződésére illetve a kedvezőtlen jelenségeinek kiküszöbölésére irányuló nemzetközi akaratra utalnak. Ennek ellenére bizonyos, hogy ha Magyarország el akarja kerülni az eme forgatókönyvbe foglaltakat, akkor nem várhat a kedvező

világgazdasági folyamatok „begyűrűzésére”, hanem meg kell találnia azt a cselekvési teret, ami a külső lehetőségek és a belső adottságok alapján rendelkezésre áll.

Ebben az esetben különösen nagy jelentőségre tesz szert a kormányzati politika. Magyarországnak akkor van esélye elkerülni eme forgatókönyv realizálódását, ha a kormányzat hajlandó olyan stratégiai döntéseket hozni a gazdaság- és társadalompolitika úgyszólván minden területén, amelyek járjanak bár bizonyos rövid távú költségekkel, de hosszú távon a minőségi fejlődés ígérését hordozzák, a lehetőségekhez mérten hozzájárulnak a nemzeti szuverenitás megőrzéséhez, és a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulása ellen hatnak. A forgatókönyv megvalósulásához viszont hozzájárul, ha a kormányzat - behódolván a liberalizációs és deregulációs tendenciáknak - lemond arról a szerepéről, hogy a jóléti társadalmat és az úgy ökológiailag, mint gazdaságilag fenntartható gazdaságot előmozdítsa.

3. scenárió

Magyarországot a magas fokú civil és kormányzati aktivitás magas fokú integráció mellett magas tudásintenzitású fejlődési pályára irányítja

1. Rövid összefoglaló a scenárió lényegéről

A scenárió lényege szerint Magyarország a civil szféra által támogatott-kényszerített tudatos kormányzati politikával csatlakozik a világban egyre erőteljesebben hangjukat hallató törekvésekhez, melyek kitörve a jelenleg még uralkodó fejlődés koncepció (a modernizáció, az industrializáció, a piacosság) - egyetlen reális útként hirdetett - szűk folyosójából, egy „alternatív” úton találnak maguknak kibontakozást. Ez a fejlődési pálya nyilvánvalóan nem lesz valamiféle „visszatérés az egykoron volt Aranyvilágba”, hiszen az idő kereke visszafelé nem forgatható. Ezt jelzi a scenárió - többek között - magas tudásintenzitási jellemzője. Így ez a Magyarországról alkotott jövőkép leginkább egyfajta „zöld”, a modernizációval és az industrializációval szemben kritikus, a globálisan teljesen szabályozatlan (*laissez faire*) piacgazdasággal szembehelyezkedő alternatívához áll közel, amely azonban igyekszik megtartani, sőt tovább növelni az emberi tudás segítségével elért azon vívmányokat, amelyek összhangban állnak egy szociálisan és ökológiailag egyaránt fenntartható társadalmi-gazdasági berendezkedéssel. Ez a 2020-ig ívelő scenárió tehát azzal számol, hogy a magyar civil társadalom és a kormányzat nagyon határozottan (nagy aktivitás) a jelenlegi globális versenygazdaságot fokozatosan korlátozó-átalakító globális erőfeszítésekhez kapcsolódva (magas fokú integráció), az emberi képzettségre, műveltségre építő és technológiailag megfontoltan kifinomult (magas tudásintenzitás) fejlődési pályára kormányozza át Magyarországot. Már itt hangsúlyozzuk, hogy az integráció magas foka ugyan a jelenlegi negatív globális trendekkel és kényszerekkel való tudatos szembehelyezkedést jelenti, ám egyértelmű integrációt jelöl ki egyfelől bioregionális alapon, másfelől a világ más tájain s országaiban már most is folyó hasonló „útkeresésekkel” együttműködve. Feltételezzük tehát, hogy a világban megerősödnek

és győzedelmeskednek a globalizáció jelenlegi formájával szembeni kezdeményezések, és egy másfajta - együttműködő, szociálisan és ökológiailag fenntartható - globalizáció alakul ki.

2. Mi támasztja alá a scenáriót, és mi mond ellent neki?

A magyarországi jelen jellemzői kevésbé mutatnak az ezen scenárió fölvezetett jövőkép megvalósulása felé. A scenárió társadalmi konszenzust feltételez abban, hogy mélyreható beavatkozással a jelen meghatározó tendenciáiban 180 fokos fordulatot kell elérni (miként a világ is halad ebben az irányban). Már csatlakozásunk az Európai Unióhoz annak a világon mindenütt tért hódító fölismerésnek a jegyében telik, hogy a jelenleg teljesen szabályozatlan globális versenygazdaságot a leghatározottabban el kell utasítani, meg kell zabolázni. Az egyesült Európa e változtatás fontos belső és külső lépéseit teszi meg. Az EU - az általa eddig is hirdetett szubszidiaritás elvével összhangban - egy olyan belső társadalmi-gazdasági berendezkedést létrehozását célozza, amely kiemelten kezeli az eltérő közösségi és természeti kontextusok megőrzését a piaci alapú mobilitás érdekeivel szemben. Magyarország tagállamként vesz részt az EU ilyen átalakításában, miközben valamennyi nemzetközi szervezet hasonló megváltoztatásán is fáradozik. A nagyfokú, elsősorban civil és másodsorban kormányzati aktivitás célja hosszú távon az integráció egy új változatának megalapozása: a bioregionális integráció, vagyis az ökológiai egységek alapján szerveződő regionális integrációk szerveződésének támogatása. Egyértelmű, hogy egy Magyarországhoz hasonlóan kicsi ország egyedül nem birkózna meg egy új fejlődési pálya kialakításával és megvalósításával, ezért az integráció dimenziójában bekövetkező változásokat és valóra váltható lehetőségeket nagyon komolyan érinti a nemzetközi helyzet (a gazdasági, politikai és ökológiai feltételek) alakulása - amit a jelen scenárióban kedvezőnek veszünk, azaz - ahogy mondtuk - a világ „alternatív” fejlődési pályára áll.

A magas tudásintenzitás dimenziójában a fordulat a valódi tettek mezején következik be, hiszen e terület fontosságát - a szavak szintjén - nemigen vonta, vonja kétségbe semmilyen politikai-társadalmi szereplő sem. A szavak ezúttal azonban határozott tervekkel és finanszírozással válnak valóra: a forrásokat összpontosítják az oktatásra, művelődésre és kultúrára. A cél egy olyan szellemi-lelki-erkölcsi alap megteremtése, amely a szociálisan és ökológiailag fenntartható társadalmi-gazdasági

berendezkedés létrehozását segítő intézményi-strukturális változások katalizátorává és biztosítékává válik. Ebben nyilvánvalóan - a mai jellemzőkhöz képest - gyökeres fordulatra van szükség. Enélkül a belső, értékrendet érintő változás nélkül, a scenárió elemeinek kikényszerítése csak diktatúrával lehetséges, ami azonban nemcsak hogy elfogadhatatlan, de idővel elkerülhetetlenül bukásra is ítéltetett.

A jelen tendenciái és a scenárió feltételezte magas fokú kormányzati aktivitás valamelyes folytonosságot mutat a múlttal azzal a döntő különbséggel, hogy a kormányzat legfőbb partneréül a civil társadalmat választja az üzleti szférának a *status quo* fenntartásában érdekelt érdekcsoportjaival szemben. A központi fellépés elsősorban és egyre inkább csupán a keretek fenntartására, megvédésére korlátozódik, és - a szubszidiaritás elvének megfelelően - az egyre növekvő aktivitású civil szféra veszi át a feladatokat, s kerül végül túlsúlyra mind a gazdasági és politikai szabályozás tekintetében (civil gazdaság és közvetlen demokrácia). Az üzleti szféra nem tehet mást, mint együttműködik saját gyökeres átalakításában.

A scenárió mindenképpen optimista, hiszen arra épít, hogy Magyarország az új évezred első ötven évében képes lesz részben saját erejére s erőforrásaira, részben az útját támogató világtrendekre s erőkre támaszkodva létrehozni a társadalmi-gazdasági fejlődés egy alternatíváját, elkerülve a világban eddig jellemző erőltetett modernizációból, industrializációból, bürokratizációból és individualizációból származó társadalmi és természeti sérüléseket, katasztrófákat.

Scenáriónk kiindulópontja az, hogy a magyar társadalom és a világ többsége belátja, az a modernizációnak nevezett fejlődési pálya, amit a jelenlegi nyugati (nyugat-európai és észak-amerikai), fejlettnek tekintett minta követése kínál, és a korlátozatlan globális versenygazdaság irányába mutat, nem vezet az emberi képességek, az emberi lét kiteljesedéséhez, hanem éppen hogy tovább fokozza a modern ember és a modern világ problémáit. Magyarországot (és a világot) csak egy rendkívül kreatív társadalom- és gazdaságfejlesztő stratégia tudja letéríteni arról az útról, amit a társadalom, a közösségek és a természet életadó szövetének jóvátehetetlen szétrombolása jellemez. Ez az állapot a mai Magyarországon is tettenérhető. A társadalmi, közösségi szolidaritás rendkívüli módon meggyengült; a jövedelemkülönbségek és az életlehetőségek terén mutatkozó esélyegyenlőtlenségek túlzott mértékben megnövekedtek; a magyar társadalom alsó harmada vagy már elsüllyedt az emberhez méltatlan körülmények között, vagy ennek állandó

fenyegetettségében él, miközben a felső tízezer némely tekintetben meghökkentő luxus körülményeket élvez. A társadalom jelenlegi egészségi állapota katasztrofális, a népességet civilizációs betegségek gyötrik és elhalálozás tizedeli; a nők és különösen a férfiak várható életkora viszonylag alacsony, az eltartottak aránya egyre növekszik, miközben a gyermekvállalási hajlandóság fokozatosan csökken, tehát a népesség öregedik. A regionális különbségek ugyancsak egyre feszítőbbek: Nyugat- és Délnyugat-Magyarország, valamint Budapest és agglomerációja népességének életésélyei messze maguk mögött hagyták a kelet és északkelet magyarországi régiókéit, a város és a vidék közötti különbség is tovább mélyült az előbbi javára, vészes elvándorlási hullámot gerjesztve a kistelepülésekről, a népességet fokozottan koncentrálnak az amúgy is környezeti, közbiztonsági gondokkal küszködő városi településekre. A felismerés elkerülhetetlenül megszületik: a modernizáció e bajaira nem a „még több, még gyorsabb modernizáció” jelenti a gyógyírt - a kórt kiváltó okainál kell kezelni s megelőzni.

3. A külső környezetre vonatkozó feltételezések

Ezt a felismerést és így az új fejlődési út megvalósítását - feltételezzük - a külső (nemzetközi) környezeti feltételek is lehetővé teszik. *Külpolitikai feltételezéseink* szerint az Európai Unió már rövid távon is kedvezően reagál az alternatív magyar álláspontra. Teszi ezt több okból kifolyólag is: egyrészt az európai országok ugyancsak tapasztalják a globális, amerikaiak bélyegzett *laissez faire* kapitalizmus súlyos hátulütőit, az európai kultúrát érő fenyegetéseit. Ez utóbbinak is megvan a politikai vonzata, s nem is annyira az Unió bezárkózásában, hanem a lokalitás, a helyi érdekek, kötődések, a nemzeti és etnikai kultúrák megőrzésének EU-ban (és a világ többi részén) is megerősödő társadalmi igényében. Ez nemzetközi szinten többek között kifejeződik a *MAI*, azaz a Multilaterális Befektetési Egyezmény megkötésének blokkolásában, az *IMF*, a Nemzetközi Valutaalap szabályozó jogkörének megerősítésében vagy a *WTO*, a Világkereskedelmi Szervezet hatalmának korlátozásában. Másrészt az EU-ban kiemelt elv a szubszidiaritás elve, aminek gyakorlati megvalósítása teljesen összhangban áll az itt tárgyalt magyar jövőképpel. Harmadrészt az EU saját működő és hagyományosan erős civil szervezetei (különösen egyes befolyásos és „nagyhangú” környezetvédelmi szervezetek) nyíltan szimpatizálnak a magyar törekvéssel, és kellő politikai ellensúlyt képeznek az Unión

belüli kétkedő vagy ellenséges érzületekkel, érdekekkel szemben. Ráadásul az Európai Unió némely szektorának közvetlen gazdasági érdeke is fűződik a Magyarországhoz: nevezetesen a magyar fejlődés irányultsága és tudásintenzitása okán különösen az Unió környezetvédelmi szektorának (a környezetvédelmi termékeket és szolgáltatásokat nyújtó *high-tech* szektornak) fűződik komoly gazdasági érdeke a magyarországi (és ezen keresztül a régióbeli) piachoz, tudáshoz.

A *külpolitikai feltételezéseink* sorában nagy jelentőséggel bír a szomszédos országok helyzete és viszonya Magyarországhoz, különösképpen az ott élő magyar kisebbségek miatt. Azzal számolunk, hogy egy ilyen fölfogású EU-hoz Magyarország, Csehország, Lengyelország és Szlovénia már az első körben, vagyis 2005-ig csatlakozik. Romániában és Szlovákiában a jelenleg hatalmon lévő vagy hatalomra került demokratikus kormányzatok megszilárdítják helyzetüket, és Magyarországgal fokozatosan egyre jobb kapcsolatokat alakítanak ki, Magyarország pedig Uniós tagsága, ismeretei folytán mindent megtesz ezen országok felvételéért és azért, hogy ezek is vonzónak találják a szelíd és kreatív magyar és európai utat. Ebben különös jelentőséggel bír a bioregionális együttműködés erősítése, azaz az ökológiai alapú regionális együttműködések aktív támogatása. Ez nagyban hozzájárul ahhoz, hogy ez a scenárió az integráció magas fokát jelenti. Az integrációnak a tolerancia dimenziójában (kulturális nyitottság) szükségképpen magas fokúnak kell lennie. Az integráció a gazdasági nyitottságban ugyan bizonyos tekintetekben bezáródást mutat, de ez - mint utaltunk rá - szelektív, és ahogy a világban is teret nyer az „alternatíva”, úgy eredményezi az integráció egyre szorosabb fokát. Az idegenek befogadásában (a migráció elviselésében) az integráció viszont ellentmondásos lehet, hiszen a régiók szociális és ökológiai teherbíró-képessége ennek határt szab, amit a magyar kormányzati politika következetesen érvényre is juttat.

Ukrajna és a volt Jugoszlávia (Szerbia) vonatkozásában a helyzet némileg kényesebb, bizonytalanabb. Ám feltételezésünk szerint az Unió szembenéz Ukrajna szociálisan és ökológiailag katasztrofális helyzetével, és különösen a „zöldek” politikai erejének hatására megsegítő lépéseket tesz, amit Magyarország komolyan támogat, hiszen Észak-Magyarország Szlovákiával és Ukrajnával határos része tagadhatatlan bioregionális egység. Ukrajna tehát lassú, de határozott fejlődésnek indul, amit kedvező belpolitikai fordulatok erősítenek s tesznek tartóssá. A volt Jugoszlávia területén ugyanacsak a helyzet konszolidálódásával számolunk. Az

ellenségeskedésekbe belefáradt nemzetiségek elfordulnak erőszakot hirdető politikusaiktól, és az új évezredet már békében épülő társadalommal és gazdasággal kezdik. Ebben fontos partnerük lesz a rossz lelkiismeretét ezúttal nagyobb segítséggel enyhíteni akaró Európai Unió, amely gazdasági érdekeinél fogva is a Balkán revitalizációját tartja szem előtt. Magyarország számára is lassan megnyílik az út, hogy ökológiai alapokra és érdekekre (például Dráva-mente) építve együttműködhessen a határmenti területekkel, ahol a magyar kisebbség él.

Ha a szomszédos országok fejlődése (például egy általános gazdasági vagy politikai világválság miatt) nem indul el a fent leírt módon, az nagyon megnehezítheti az alternatíva működőképességét a határon túli magyar kisebbségek helyzetének belpolitikai lecsapódása folytán. Az esetleges rossz szomszédi viszony felerősítheti Magyarországon az idegengyűlöletet, az intoleranciát, ami elkerülhetetlenül kiélezi a Magyarországon élő kisebbségek el- és befogadásának kérdését. Ez megerősíthetné a szélsőségesen izolacionalista (soviniszta és fajgyűlölő) politikai erőket, s ez az EU-ban is konfliktusokhoz vezetne, ami a magyar fejlődés elakadásával is járhat. E negatív fordulatnak felkészült, határozott és aktív kormányzati politikával és civil fellépéssel kell elejét venni.

Bár a fentiekben néhány példa erejéig már érintettünk *külgazdasági feltételeket*, ezek szisztematikusabb tárgyalása szükséges. Scenáriónk külgazdasági feltételrendszere és ennek összefüggése a magyar gazdasággal meglehetősen összetett. Hogyan képzelhető el az átalakuló világban a magyar gazdaság fokozatos lekapcsolódása a jelenlegi globális versenygazdaságról? A legfőbb kérdés, a konfliktusminimalizáló lekapcsolódás lehetősége igen kedvező, hiszen a nemzetközi közösség ugyanebbe az irányba tesz határozott és viszonylag gyors lépéseket. Mégis számolhatunk azzal, hogy a versenygazdaságot korlátozó magyar gazdaság komoly - részben külföldi - gazdasági érdekeket is sért rövidebb távon: elsősorban a nemzetközileg vándorló pénztőke, a reálszférában működő külföldi tőkebefektetők és kiemelten a multinacionális vállalatok érdekeit. Ezek azonban globálisan mindenütt ugyancsak visszaszorulóban vannak a nemzetközi összefogás miatt. Magyarországon sem jelenti mindez a külföldi gazdasági érdekeltségek rekvirálását vagy elüldözését, hanem azok önkéntes, gazdasági megfontolásokból bekövetkező távozását (és világméretű átalakulását). A magyar társadalmi-gazdasági környezet is - összhangban a nemzetközivel - fokozatosan olyanná válik, hogy nem éri meg, nem lehet helyi

kötődés nélkül, a helyi érdek profitérek fölé helyezése nélkül működni, ezért más országokba távoznak, illetve lassanként főlészámolódnak az ennek megfelelni nem akaró tőkecsoportok, befektetők. A világban zajló hasonló változások miatt lesznek olyan, különösen európai vállalatok, amelyek hajlandóak alkalmazkodni, és magyarországi leányvállalataikat a helyiek bizalma érdekében a lokális igények szerint átalakítani (már rövid távon komolyan venni, szervezeti struktúrájukban intézményesíteni az ún. stakeholder szemléletet).

Mint említettük, a világban lejátszódó nagy változások miatt, bár időlegesen lecsökkenve és szerkezetében nagymértékben átalakulva, de megmarad az ország export-import nyitottsága, hosszabb távon elsősorban - de nem kizárólag - a szomszédos országokra és az EU belkereskedelemre összpontosulva. A nemzetgazdaságban az aktív kormányzati beavatkozás miatt is viszonylag gyorsan megvalósuló környezetkímélő struktúraváltozás nyomja rá bélyegét az ország kereskedelmi kapcsolataira: a kissé visszaeső kereskedelmi volumenben egyrészt a környezetbarát technológiák, termékek és szolgáltatások tesznek szert túlsúlyra. Magyarország jó piaca marad az EU fejlett környezetvédelmi szektorának, ugyanakkor az Unió-beli környezettudatos fogyasztók piaci szegmenseiben viszonylag gazdag exportpiacra találnak a magyar környezetkímélő újítások, különösen pedig a magyar organikus mezőgazdaság termékei. Másrészt a szomszéd országokkal lassan (hosszú távon) kialakulnak a biorégiókon nyugvó gazdasági kapcsolatok, gazdasági egységek, amit a magyar kormányzat minden rendelkezésére álló eszközeivel támogat.

A külgazdasági helyzettel összefüggésben nem kerülhető meg a magyar állam külső adósságának kérdése. A scenárió szerint a reálgazdaságinál gyorsabban kapcsolódunk le a nemzetközi tőke- és pénzpiacokról anélkül, hogy adósságaink visszafizetésében komoly problémák lennének. Külső államadósságunk utóbbi években mutatott csökkenése rövid távon továbbra is megmarad, sőt a nemzetközi környezetvédő szervezetek segítségével már középtávon sikerül létrehozni - néhány dél- és latin-amerikai ország mintájára - az első debt-for-nature-swap („adósság a környezetért”) akciót, amelyek révén 2015-re a teljes magyar külső adósság felszámolhatóvá válik. Nyilvánvalóan e kedvező tendenciát segíti a nemzetközi pénzügyi rendszer átalakulása a globális „alternatívával” összhangban.

4. Legfontosabb beavatkozások

Feltételezvé a fenti külső feltételek kedvező alakulását, mit jelent pontosabban az integráció eme új változatát megvalósító, tudásintenzív magyar fejlődés, és miben áll a kormányzat aktív beavatkozása és a civil szféra egyre növekvő, majd túlnyomó hatalma? A folyamat nem indulhat másként, mint hogy a magyar kormány - a társadalom többségének egyetértése és tevékeny támogatása mellett - rendkívül kreatív és alaposan felépített társadalom- és gazdaságfejlesztő, -átalakító stratégiát vezet be. A gazdaság belső átépítésében bekövetkező fordulat *környezetkímélő struktúraváltozást* hoz, és a piacgazdaságból egy - jobb híján - civil gazdaságnak nevezett berendezkedésbe történő hosszabb távú, fokozatos átalakulást indít meg (ami „befogadó” típusú ellentétben a jelenlegi piacgazdasággal, valamint a helyi érdek és fejlődés érdekében működő, ennek megfelelő technológiailag is, tehát kisléptékű). Az alapokat képező intézményrendszeri változtatásokat azonban a nagyfokú kormányzati aktivitás viszonylag gyorsan keresztülviszi. Megvalósítja a környezet- és természetvédelem teljes integrálását a kormányzati politika egészébe, kialakítva annak törvényi, jogszabályi feltételeit ugyanúgy, mint a végrehajtás biztosítékait. A gazdaság kereteit adó szabályok (szankciók és ösztönzők) jelentősen megváltoznak: az ökoadó-reform hatására drámaian csökken az élők munkát sújtó adóteher, ugyanakkor drasztikusan megnő a nagy ökológiai terheléssel járó technológiák, termékek adóterhelése, valamint a tőkejövedelmek adóztatása. Az alkalmazott, túlnyomórészt anyag- és energiaigényes, szennyező technológiák, eljárások gazdaságtalanná válásával (néhány esetben akár betiltásával) néhány év leforgása alatt az alkalmazkodni képtelen vállalatok tömegei mennek tönkre, vonulnak ki Magyarországról. Teljes technológiai váltás zajlik le: terjednek a hulladékmentes, az ökológiai terhelést csökkentő technológiai eljárások, a megújuló erőforrásokhoz kapcsolódó technológiák, az önmegsemmisítő, biológiailag ártalmatlanul lebomló, illetve újrafeldolgozható anyagok. Óriási gazdasági előnybe kerülnek az ökológiailag szelídebb, kisléptékű (például mini-erőművek) és munkaigényes eljárások, technológiák, amelyek expanziója felszívja a megszűnő vállalatokból kiáramló embereket - bár ezt nyilvánvalóan az állami, legfőképp helyi közösségi munkák garmadája egészíti ki (lásd a különféle munkaigényes közösségi szolgáltatásokat, mint az idősekkel és gyerekekkel törődés vagy különböző ún. közmunkák).

Ugyanakkor rövid- és középtávon különösen fontos lesz a végrehajtói, ellenőrzési és szankcionálási intézményrendszer erősítése és ennek decentralizálása, hogy a nem alkalmazkodó, potyautas vállalati magatartás költségei és a lebukás valószínűsége egyaránt kellő mértékben emelkedjék. Hosszabb távon ennek a problémának az enyhülésével lehet számolni a társadalmi, gazdasági és politikai változások beérésének során. A hatalom gyakorlása mindazonáltal decentralizálódik és valóban demokratizálódik a szubszidiaritás elvének gyakorlatba ültetése és a közvetlen (diszkurzív-participatív) politikai és gazdasági intézményrendszerének kialakítása során.

A *civil gazdaság* felé haladás további nagy jelentőségű lépéseket igényel a kormányzat részéről. Végső soron ***a központi kormányzatnak hozzá kell járulnia saját maga lebontásához: fokozatosan át kell adnia a feladatokat a civil, önszerveződő szférának.*** A civil gazdaságban a gazdasági tevékenység a helyi igényeket a helyi közösségek szoros ellenőrzése alatt kielégítő szervezetek keretei közé kerül. A szociálisan és ökológiailag fenntartható gazdasági szervezeteknek kötődniük kell a helyhez, a közösséghez, ahol működnek. Csak így lehetnek képesek a helyi konfliktusok kezelésére és létrehozásuk értelmének, azaz a lokalitás (az adott társadalmi és természeti hely, közösség) értéke megőrzésének, gyarapításának beteljesítésére. Ezt a kormányzati szabályozás oly módon segíti elő, hogy a gazdaságjogi törvénykezésben kényszeríti átstrukturálódásra a vállalatok, gazdasági szervezetek irányítási rendjét. Az ún. *corporate governance*-nek szigorúan intézményesítenie kell a helyi közösség valamennyi csoportosulását, érdekvédő szervezetét, a lokális „hang” ekképpen juthat szóhoz, befolyásolhatja vagy éppen élhet törvényben meghatalmazott vétőjogával a vállalat működésében. A tulajdoni viszonyokat a helyi-közösségi formák fokozatos térnyerése jellemzi. A nagyvállalatok számára e helyzet nem sok jót ígér, hátrányuk a kisebbekkel szemben fokozatosan nyilvánvalóvá válik, felbomlásuk vagy megszűnésük elkerülhetetlen. A gazdasági erő legfontosabb letéteményesévé a dinamikusan fejlődő, helyi szinten sűrű szövésű hálót alkotó kis- és középvállalati szféra válik. A számítógépesített rendszerek, információs hálók biztosítják a rendszeres és hatékony kommunikációt a közösségek, szervezetek és egyének között.

A tudásintenzív gazdasági fejlődésben döntő szerepet kap a *kutatás-fejlesztés* újraélesztése, újjáéledése. A K+F szférát a kormányzat kiemelten kezeli, a kutatói

pályát vonzóbbá teszi, a kutatóképzés színvonalát emeli, támogatási, tanácsadói programjai révén gyorsan bővül a kutató kisvállalkozások hálózata. Az információs technológia eredményei beépülnek az anyagokba és a feldolgozó folyamatokba, bizonyos biológiai módszerek bevonulnak az alapanyagiparba. A gazdaságban az újjáéledő hagyományos (munkaigényes) és a *high-tech* termelési eljárások kreatív együttműködése alakul ki hosszú távon. Nyilvánvaló, hogy a kormánzatnak és közvetlenül a civil szférának lesz, kell legyen döntő szava abban, milyen termelési eljárás vagy termék kap társadalmi legitimitást és ezzel gazdaságilag is szabad utat (lásd a biotechnológia ellentmondásosságát).

A *magyar agrárium* - állami koordináció mellett - gyors szerkezeti és gondolkodásmódbeli átalakuláson megy keresztül: tért hódítanak az ökológiai feltételekhez maximálisan igazodó, organikus gazdálkodási formák, a szelíd, kevésbé gépesített, munkaigényes termesztési módok és kultúrák. A bioregionális alapú társadalmi-gazdasági szerveződés kialakulása ugyancsak segíti a Magyarország természeti adottságait helyi szinten nemcsak kihasználó, hanem azokat megóvó, gondoskodó gazdálkodási formák, az ökotermelés kizárólagossá válását. A kormányzat is - a vízgazdálkodási és természetvédelmi feltételek, korlátok betartatása mellett - előnyben részesíti a munkaigényes mezőgazdasági tevékenységeket (mint például a kertészetet, vetőmagtermelést, a biotermékek előállítását). A mezőgazdaságban a jelenlegi 300 ezer főhivatású kereső száma hosszabb távon mindenképpen nő. A mezőgazdaság szerkezetének gyors és összehangolt változásában a regionális és település-szerkezet fontos vonatkozásokban érintett: a vidék, a kistelepülések népességmegtartó ereje visszatér, a városok nagysága rövid- és középtávon nem nő, sőt hosszú távon fogyásuk prognosztizálható, a régiók fejlettsége közötti különbség pedig gyorsan zsugorodik, benépesedtségük optimálissá és egyenletessé válik.

A biorégiókra alapozott fejlődés átalakítja a *közlekedési és szállítási igényeket*. Általában a mobilitási igények fokozatosan csökkennek, helyette - ennek kiváltásaként - a kommunikációs igények növekednek igen gyorsan. Az informatika tért hódít az egyes háztartásokban és a gazdasági szférában egyaránt - a közlekedési ágazatban az informatika és a telematika alkalmazása az optimalizálás irányába hat. Ugyanakkor, különösen hosszabb távon a *modal split*, azaz a közlekedési-szállítási módok közötti arány jelentősen átalakul: 2020-ra a *high-tech* vasút domináns

résarányt ér el (egészében erre terelődik az EU és a külkereskedelmi igények miatt szükségképpen megmaradó tranzitforgalom), fokozatosan kiszorúlnak a kimerülő erőforrásokra épített jármű-meghajtási rendszerek, az interregionális egyéni közlekedés csökkenő tendenciát mutat, s a megmaradó rész is forradalmian új jármű-meghajtási technológián nyugvó személyközlekedést jelent, visszatérnek a hagyományos, emberléptékű közlekedési módok, a gyaloglás, lovaglás, kerékpározás, a városi tömegközlekedés pedig - a biztonság érdekében - sebességkorlátozó és csendes technológiai megoldásokat alkalmaz. Ezzel együtt változik gyökeresen a településtervezés, városépítéset: a város újra a (gyalogos) emberé lesz (különös figyelemmel a gyermekekre, idősekre és mozgáskorlátozottakra), ezért sor kerül a városok „visszatervezésére” (a személyautó közlekedést, a motorizált mobilitás növekedését kiszolgáló-gerjesztő fejlesztési irányból). Sor kerül a városközpontok revitalizációjára, a lakóövezetek és a kisboltokat jelentő üzleti rész elkülönítésének megszüntetésére (a bevásárló, szórakoztató és irodaközpontok fokozatosan szükségtelenné válnak, igény híján eltűnnek), ezzel a közbiztonság fokozódik (érvényesül a saját portája körül mindenki figyel és vigyáz, hisz magáénak és egy közösség részének érzi jelensége), a mobilitási igény csökken, a város terei újra a közélet és a találkozások színterei lesznek, a parkosítási-zöldesítési programok során az állatvilág egy része is visszatér. A lakóhelyi formák általában is sokszínűvé és természetközelié válnak. Ezt az „új időérzékelést”, a sebesség általános csökkentését, a sietség száműzését a kormányzat aktív politikája és a helyi, civil szintek döntéshozói, végrehajtói jogainak megerősítése és túlhatalma teszi lehetővé, megszüntetve a laikus és szakértő között az utóbbi javára létrehozott hatalmi fölényt.

A modern *pénzügyi rendszer* léte - világviszonylatban is - megkérdőjeleződik, egyre inkább fölöslegessé és tarthatatlanná válik. A tőzsde elveszíti jelentőségét és megszűnik, a nemzetközi bankok kivonulnak és megszűnnek, az országos bankhálózatok is fokozatosan átalakulnak, széttöredeznek helyi, közösségi bankokká, ahol egyre kevésbé jellemző a pénz-számlák vezetése. A pénz szerepe fokozatosan csereeszköz funkciójára korlátozódik, és különböző helyi rendszerek virágoznak fel, mint amilyen például az angliai *LETS (Local Exchange and Trading System)*. A gazdaság monetizáltsága visszaszorul, a közösségi öngondoskodás és a kaláka típusú cserekapcsolatok jelentős súllyra tesznek szert. A rövid- és középtávon még szükséges központi (állami) transzferek hosszabb távon minimálisra csökkennek, a nagy állami

elosztórendszerek ugyancsak fokozatosan megszűnnek, és funkcióikat a család, a szomszédság, a település helyi szinten veszi át. A civil társadalom ilyen föléledésével, az egyéni szabadság és a szolidaritás közösség-centrikus értékrendben megnyilvánuló harmóniájával, a jóléti állam helyett jóléti társadalom alakul ki (ezzel törünk ki a növekvő központi kiadások-növekvő adóterhelés ördögi köréből).

E gazdasági változásokat természetesen megalapozza és segíti az *oktatás* tartalmának és rendszerének megújulása. Az oktatás felsőbb szintjeinek elvégzése is általánosabbá válik (miközben az egyetemek és főiskolák elvesztik jelenlegi „gyárjellegüket” és valódi - holisztikus tudást nyújtó - universitas-szá alakulnak), az oktatás időtartama kiterjed, sőt a tanulás-munka-tanulás egymást váltó sorában a tanulás élethosszig tartó lesz. Nő a mobilitás, azaz az életpálya során bekövetkező szakmaváltások száma, viszont ennek eddigi megrázó hatása csökken, a szemléleti és képzettségi rugalmasság erősödésével elfogadottá válik. A rendszerből (multidiszciplinárisan) képzett, kreatív, kezdeményező és kritikus emberek kerülnek ki, nagyfokú személyes elkötelezettséggel a szociális és környezeti problémák megoldásáért. A fejlődés-átalakulás alapjává és motorjává az értékrend változása, azaz a szellemi-lelki-erkölcsi potenciál válik, és katalizálja a fenti strukturális-intézményi változásokat: a lakosság informáltságával, a fogyasztók tudatosságának növekedésével terjed a nem anyagi javak iránti igény és megbecsülés, a közoktatás révén megalapozódik és elmélyül a lakosság táplálkozási-élettani ismerete, növekszik az egészséges táplálkozás és életmód iránti igény, az iskolázottság nagy szerepet kap az egyéni betegség-megelőző lépések sorozatának elterjedésében, a komplementer medicina oktatásával az egészségügyi szakemberek tudása és tanácsadási képessége is nő, fejlesztve a lakosság egészségkultúráját, az új életstílusok terjedése csökkenti a mobilitási igényeket, egyszerre értékeli föl az ismeretet és kötődést a helyi kulturális és természeti értékekhez, illetve a kommunikációt a „másikkal”.

A *politika* terén is fokozatos változások járulnak hozzá a sajátos fejlődési modell kiteljesedéséhez. Megindul az átalakulás a reprezentatív demokráciából a közvetlen demokráciába, aminek megteremtődnek a feltételei is: az iskolázottság-informáltság-képzettség, illetve a szabadidő növekedése (a húszórás munkahét gyors általánossá válása), mentesség a szűkösség minden formájától (az alapvető igények kielégítése, a jövedelempolarizáció drasztikus csökkenése, az egyenlő életlehetőségek megteremtődése), a participáció, valamint a szubszidiaritás elveinek érvényre

juttatása. A civil gazdaság és társadalom a politika szférájában a legközvetlenebb demokráciát megvalósító önkormányzatiság, az érdekérvényesítő önszerveződés, az állampolgári kezdeményezések, a lokális hang és vétó alkotmányos jogait takarja.

5. A végállapot (2050) leírása

Magyarország 2050-ig tartó jövőképe az ez a változata tehát sajátos átalakulási-fejlődési folyamattal számol. Forradalmi gyorsasággal és sokoldolúan változnak minden réteg élet- és munkafeltételei, és nemcsak hogy átalakul, de *más értelmet nyer* a politika, a jog, a gazdaság struktúrája, a szociális ellátottság, módosulnak az értékrendek és a kulturális feltételek. Az aktív civil és kormányzati politika segítette tudásintenzív, ám „alternatív” fejlődés döntő változást hoz a *humán tényezők* terén. Nyilvánvaló, e scenárió sem számolhat a *népesedési-életmódbeli kérdések* minden dimenziójának gyors és kedvező átalakulásával. A népesedési folyamatok kedvezőtlen tendenciái közül a népességszám 2020-ig tartó 8-10 százalékos csökkenése nehezen kerülhető el, hiszen ilyen távon a gyermekvállalási hajlandóság kevéssé változtatható, de még a civilizációs betegségek okozta elhalálozási számok is csak kismértékben javíthatók. Az átalakulás azonban megérleli gyümölcsseit, és 2050-re a kedvezőtlen tendenciák egyértelműen megfordulnak: megváltozik a fiatal generációk családalapítási, gyermekvállalási magatartása (bár az első szülés későbbre tolódása a nők életében tartósan megmarad), a gyermekszám mellett a család szerepének növekedésével megnő a többgenerációs családok aránya is; megfordul a társadalom elöregedésének trendje, így fokozatosan kedvezővé válik a lakosság korösszetétele; az életmódbeli, tájékozottsági és iskolázottsági változások meghozzák eredményüket a népesség szomatikus és mentális állapotában, amit tovább javít az ökológiailag tudatos és munkaközpontú gazdasági élet kedvező pszichés és fiziológiai hozadéka; a várható élettartam nőknél és férfiaknál egyaránt növekszik, s a két nem között e dimenzióban fennálló szakadék gyakorlatilag megszűnik, mindkét nem esetében folyamatosan kúszik a 80 év felé; az aktív életciklus - a jó egészségi állapot miatt - egyre idősebb életkorokra terjed ki, ami további kedvező hatással lesz az aktivitási rátára, az aktívak és eltartottak arányára; a *társadalom lokális közösségi, szociális kohéziójának* növekedése (az életpálya esélyek nagyfokú közeledése) ugyancsak nagymértékben javítja a morbiditási és mortalitási statisztikákat. A fiatalok aránya egyre nagyobb arányban vesz részt a közép- és

felsőfokú oktatásban, így 2050-re a *lakosság képzettségi szintje* az európai élvonalba kerül, és ebből is kiemelkedik az együttműködési készség és a kreativitás.

A *társadalmi tényezők* terén a civil társadalom-gazdaság kiépítése döntő fordulatokat eredményez: a polarizáltság drasztikusan csökken; a törésvonalak minden tekintetben (nemzedékek, nemek, falu-város, etnikumok stb.) eltűnőben vannak; az esélyegyenlőséget egyes halmozottan hátrányos etnikai rétegek (például a romák) és a fogyatékosok esetében ideiglenesen a pozitív diszkrimináció is segíti; az értékrend és az életmód változása miatt a mobilitási igény csökken; a civil szféra súlya rohamosan nő az élet minden területén, s egyre több funkciót átvéve a központi kormányzattól túlsúlyra jut; a biorégiók horizontális és kiegyensúlyozott fejlődésének segítése kiemelt központi feladatként valósul meg az egész időszakban, amit megerősít a bizalom és a szolidaritás térnyerése - a rászorultak, lemaradtak 2050-re esélyeik terén teljességgel felzárkóznak a szerencsésebb kiinduló feltételekkel rendelkezőkhöz (régiók és társadalmi csoportok esetében egyaránt).

A *természeti környezet* állapotában minden tekintetben hatalmas javulás következik be. Az egyik legjelentősebb változás a természetvédelmi területeknek a jelenlegi 8 százalékról 33 százalékra emelkedése: az ország területének egyharmada visszakerül az emberi beavatkozástól legszigorúbban védett kategóriába, és ún. ökológiai folyosók garantálják fennmaradását. Az *épített környezetben* a változatos és természetközeli formák térnyerése figyelhető meg, amiben kiemelten kezelik a műemlékvédelmet.

A *gazdasági tényezők* (a siker és jólét) átértelmeződnek, az egy főre eső jövedelem csupán egy apró tétellé válik a sok közül az élet minőségének értékelésében az egyén és a közpolitika szintjén egyaránt. A GDP-ben mért gazdasági növekedés hibás jeleket adna a közpolitika számára, ezért elvetik, és a fejlődés többdimenziós mutatórendszerét alkalmazzák - ami pedig a 2050-ig tartó időszakban valódi fejlődést jelez.

Az oktatás-művelődés kiterjedésével, a közösségi élet gazdasági, politikai és kulturális újjáéledésével, az életmódbeli változásokkal összhangban állnak az *infrastrukturális változások*. Mindezek a szociális (közösségi) és ökológiai kontextusába ágyazott egyént és életlehetőségeit támogatják (úgy mint a kiterjesztett oktatási és művelődési lehetőségek, az egészséges életmódot szolgáló ismeretek és

tanácsadó-segítő rendszerek, a szubszidiaritás és a participáció jogi és intézményi feltételei stb.).

A kiépülő civil társadalom-gazdaságban a központi állam *politikai szerepe* csökken, a keretek fenntartására, védelmére korlátozódik. A jóléti társadalom veszi át a kiterjedt jóléti állam helyét, emiatt a professzionális közszféra szerepe is átalakul, csökken, eltűnőben a laikus-szakértő dichotómiája, hatalmi egyensúlytalansága. A politikai életben a legközvetlenebb demokrácia formái uralkodnak, ami ugyan lassíthatja a döntéshozást, de minden érintettnek lehetőséget ad hangja hallatására, és a katasztrofális kockázatokat hordozó megalomán lépések elkerülésére, az ún. „rizikótársadalom” zaklatottságából való kitörésre.

6. Összefoglaló: a scenárió valószínűsége

Magyarország e scenárió szerinti 2050-ig szóló jövőképe a társadalmi-gazdasági fejlődés sikeres „mintáját”, a jelenlegi nyugatit számos fontos dimenzióban elérő vagy túlszárnyaló alternatívát vázol föl. Összességében a civil szféra és a kormányzat határozott és elkötelezett fellépése, együttműködése olyan, az emberi tudásra építő fejlődési pályára állítja Magyarországot, amely összhangban van a szociális és ökológia fenntarthatósággal, azaz szerény és szelíd, kisléptékű és gondoskodó. Nyilvánvaló, hogy *jelenleg* a világban uralkodó érdekek, ideológiák, értékelkötelezettségek és intézményi struktúrák nagy nehézségeket támasztanak egy ilyen fordulat elé, kivitelezhetőségének valószínűségét - legalábbis a 2050-ig terjedő időtávban - jelentékenyen csökkentik. Ugyanakkor e scenárió valószínűségét ugrásszerűen növeli meg, ha - mint feltételezésünk szerint - a világban radikális fordulat zajlik le, és az eddigi alternatív kezdeményezések elérnék a „kritikus tömeget”.